

Слово ПРОСВІТИ

ГАЗЕТА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЛИПЕНЬ, Ч. 7 (49) 1998 РОКУ

Події такої виняткової в житті кожної країни ваги відзначаються, як і належить, на високому офіційному рівні. Та й не лише в межах держави -- стараннями найвищих державних урядовців і владоможців вони заносяться навіть до почесного списку ювілейних і пам'ятних дат такої поважної міжнародної культурницької організації, як ЮНЕСКО, себто набувають світового розголосу.

Кожна поважаючи себе держава в особі своїх найвищих керівників серед титульних подій вітчизняної історії намагається виокремити найважливішу, віддати шану і повагу тій із них, котра започаткувала змагання за незалежницький її курс, і тій організації, яка не лише задекларувала, але й постійно, крок за кроком, терпляче й настирливо упродовж десятиліть упродовжувала його, незважаючи як на зовнішній, так і на внутрішній опір супротивників незалежності.

Маємо й ми в Україні таку організацію, якій за всю її 130-річну історію є чим пишатися, бо саме вона, образно кажучи, виборювала незалежність -- послідовно, самовіддано, жертвовно. Не осоромила і не зганьбила себе ані перед великими предками нашими, ані перед грядущими поколіннями.

«Просвіта»! Великодній дзвін українства. Своїм набатом саме вона розсіювала у Вітчизні «мраки тьмаві» чужоземного займанства, кликала тих, хто «живий, в кого думка повсталала», до праці -- невтомної, наполегливої, до будівництва власного Українського Храму-Держави. Саме за це її любив і любить народ і так люто ненавиділи й ненавидять вороги -- явні й скриті.

Кожний новий загарбник наших обагнених кров'ю земель мав за звичай розв'язати Товариство, розсіяти, знищити, пустити за вітром у небуття: будь то поляк пихатий, чи німець жорстокий, чи «старший брат» підступно-агресивний. Намарне! Жила. То в підліллях, то лише в свідомості патріотів, то в напівофіційному ворожому стані. Жила і народжувала, вилонюючи зі своїх надр до життя інші патріотичні організації -- «Сільського

Фотохудожник Олександр Вадіс

Ось і на порозі Купало -- вінець літа, день літнього сонцевороту. Неповторна мить сонячної купелі Землі. Освятімося ж ласкавими променями найвищого світила його безкорисливою щедрістю, світлом, надією -- на день новий, налитий тугим колосом, на щастя, на здоров'я, на вік довгий і безхмарний під небом вічної України.

«ПРОСВІТА»: ДЕНЬ УЧОРАШНІЙ, СЬОГОДНІШНІЙ

господаря», Союз українок, «Рідну школу», «Пласт», «Сокил», «Сч», «Центросоюз», «Маслосоюз» та інші організації в першій половині буремного нашого століття і Народний рух України та численні патріотичні партії й організації в новочасі. У доблесних ОУН і УПА -- за плечима теж просвітянський вишкіл.

Й урешті-решт Україна стала вільною.

І саме «Просвіту» можна називати не лише матір'ю інших українських товариств й угруповань, жодне з яких так і не осягнуло зробити більше, аніж Товариство, але й матір'ю незалежності. Здавалося б, у новій, вільній Україні, за яку змагалася, яку виборювала потом і кров'ю, просвітянська родина посяде належне їй гідне й почесне місце. Та не тут воно було. Як і за австрійщини, поляччини чи московщини, Товариство нині не в особливій шані. Тоді до нього лукаво, підозріливо, відверто вороже ставилося зайдинське властимуще зверхництво; сьогодні воно кісткою у горлі хохлам-гнуцхошиенкам і тим, що торгують вітчизною гуртом і вроздріб. Із найвищих трибун вітренко-марченки усіялися мастей -- від комуно-соціалістів до відвертих московських шовінію і «спасителів великого отечества» безнаказано кидають каменем у наш бік, шиплять-сичать із усіх своїх тарганячих шпар, називаючи просвітян то «буржуазно-націоналістическим отреб'єм», то іншими гідкими епітетами. Розікравши народне добро, самі надривають пупа нібито за інтереси народу. Прищеплюють українцеві зі своїх чорносотених шпальт комплекси меншовартості. Плодять отруйне зілля другого офіційного московського «косноязыччя», посувають мову нашу солов'їну на задвіркі державного життя, громогласно б'ють у кимвали й тимпани, зазиваючи народ у намарне обнароджувану ними словесну казарму світлого вчора...

Та вистачає у нинішніх просвітян сил і терпіння вести безкомпромісну боротьбу з мертвотно-віджилим, за утвердження християнських високих ідеалів у рідній державі, за гідне людині життя й право жити на власній, Богом наділеній землі, власним законом, спілкуватися з Небом і Землею рідною своєю мовою солов'їною.

Нас довели до злиденного існування. Занапащена вища школа. Знищене українське книговидання. Потопом пройшла новітня «рускоязычная» орда по нашій культурі. Зруйнована економіка... Тому й кожний росточок українства оберігаємо, плекаємо у сподіванні виростити буйноцвітний Український Сад, в якому б гралися і повнілися сонцем наші дітки щасливі, а не вигулювали своїх скажених собак «дядя Ваня з-поза хутора Михайлівського» чи «дядя Сем із Європи чи з-поза океану»...

8 грудня цього року «Просвіті» виповнюється 130. І це факт. Засновували її в Галичині 65 здебільшого молодих людей -- студентів, урядовців, учителів, журналістів. Звертався до них тоді представник старшого покоління українських діячів о. Й. Заячківський зі словами: «Бідна Україна-мати, бідні і ви, сини її. Праця -- це ваш капітал, з котрого маєте сплатити довг народів. Так, ви знаєте, і нарід того свідомий, що ваша нинішня наука оплачується по найбільшій часті тим мізерним грошем, на котрий нарід криваво працює. А як доробитесь куска хліба, щоби вас Бог охороняв від тої сьогочасної чуми, від огидного космополітизму, котрий є погибеллю всякої народности, -- то держіться свого народу, ... хоч як високо піднесла би вас доля, не дайтеся відорвати від вашої матері -- від народу! Тоді лише ви будете сильні в народі, а нарід вами славний! О то просить вас нарід моїми устами».

Ці слова актуальні й нині, вони можуть бути напутніми теперішньому багатотисячному загону просвітян на усіх теренах держави й поза її межами. Ними б повинні перейнятися й ті, хто перебуває тепер біля державного керма, бо народними потом і кров'ю їхня наука оплачувалася теж, відкинути геть свою чорну невдячність і служіння власній кишені. Бо рано чи пізно, а доведеться збирати каміння вам, невдячним потомкам великих батьків, що його ви щедро розкидали на наш благодатний український чорнозем. І не кидаймо каменем у тих, хто є світочем народу, в великих вічних просвітян -- Франка й Вахнянина, Гринченка й Лесю Українку, Шептицького й Русову, Аркаса й Коцюбинського... Якщо хочете бути над народом, служіть йому, як служили йому всі істинно великі державні мужі.

А «Просвіта» вписує нові сторінки в свою світлу історію. Вчитайтесь у пройдений шлях кожною з обласних організацій, окреслюваний дотепер і в цьому часописі, вклонімося і великим просвітянам-попередникам, і тим рядовим членам Товариства, які відривали останній кровний гріш від своїх убогих статків задля загального добра, й освятімося їхньою великою мудрістю. Час не жде, Україна устане з колін. І на оновленій землі колись таки «врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі».

І буде шана від потомків саме тим із українців, хто разом із нами святкуватиме невдовзі великий День Народження найукраїншої з українських організацій -- «Просвіти», її 130-річний ювілей. Долучайтеся до наших лав, гуртуйтеся плечем до плеча, аби відчуті подих рідної історії й освятитися ним. Й земля свята святої нашої Вітчизни додасть нам сили та наснаги, поселить у душах наших Віру і Надію, і Любов.

ДВОМОВНІСТЬ -- ЩО ВОНО ТАКЕ

Ще зовсім недавно пасажери залізничного й інших видів транспорту, мандруючи Україною, читали назви станцій та зупинок двома мовами. Ясна річ, тоді це нікого не дивувало. «Прийнято». Нікого особливо не дивувало це тоді, коли й написи зумисне чи незумисне спотворювались: з боку будівлі назву станції писали українською мовою -- «Ранковий», а на фасаді російською -- «Утренний». Кілька таких покручів красувалося на шляху від Києва до Яготина: «Жовтнева» -- «Октябрьская», «Травнева» -- «Майская» і т. п.

А те, що чули пасажери з гучномовців, залежало від особи, котрій це доручалося робити. Тобто залежно від її освіченості. А освіченість дикторів, як правило, не переходила меж граматичних знань учня-триєчника початкової школи. «Видавалося на гора» російське речення, подекуди українське або перше і друге разом.

Ось така була в нас «двомовність». На кожному напрямку. Децю схоже, в стилі а ля суржик, неодноразово ми чуємо в тролейбусі, автобусі, трамваї і сьогодні і чуємо не лише на периферії, а в самому серці незалежної України, славному Києві, особливо тоді, коли мікрофоном користуються водії.

Іноземці сміються з цієї нашої двомовності. А нам -- не до сміху. Бо де в Європі, до якої ми так бундючно зараховуємо себе, можна побачити і почути подібну «тарапунькоштеспеліаду»? Якщо, скажімо, в Німеччині ви зустрінете місто Аннаберг, то нікому в голову не прийде назвати його в перекладі Горою Анни. Та й нашим «двомовним» чомусь не повертається язик називати канцлера Німеччини пана Коля Капустою, хоча його прізвище перекладається на українську й російську саме так. Проте в нас щось подібне є правилом.

Особливо, коли йдеться про взаємопереклади української та російської мов. Імена й прізвища тут перекручуються в прямому і зворотному напрямку без будь-яких застережень.

Чомусь німці Йоганн або Ганс ніяк не є Іванами або іспанець Педро Петром у такому розумінні. Я не пригадую і випадку, щоб литовців Юрпоса на російськомовній сторінці паспорта громадянина СРСР записували Юрієм, а Гедімінаса -- Геннадієм.

Українські ж імена поспіль перекладалися і продовжують перекладатися -- Микола стає Ніколаєм, Василь -- Васілієм і т. п. Коли запитуєш у паспортному столі, для чого вони це роблять, відповідають: «Так прийнято». Ким, чому, коли?

Скажіть, будь ласка, хіба це не зловмисне ігнорування законів держави, постанов та розпоряджень Президента, уряду? В сусідній Польщі чи навіть Росії за таке відповідні органи притягнули б винуватців до кримінальної відповідальності. А в нас, виявляється, можна нехтувати 10-ою статтею Конституції. А тому можна, що гаранті цієї Конституції, а отже, і 10-ї статті, замість того, щоб «владу употребити», закривають на подібні неподобства очі.

Від державних мужів раз у раз чуємо: «Зараз ми будемо свою незалежну державу». Тому хочеться їм нагадати, що людина є істотою свідомою. Перед тим, як щось «будувати», вона «будує» те «щось» у своїй голові. Якщо «в голові» зроблене все зрозуміло, якісно, то сама будівля на ділі вийде доброякісною, доброю і гарно служитиме людям, державі. І сам процес будівництва піде без особливих ускладнень. А як ні... то й досі «маємо те, що маємо». Іншого треба чекати занадто довго. А це не те що недобре, а навіть небезпечно для держави. Терпець у лю-

дей може увратися. Бо таких і подібних «дрібниць», які роз'їдають, руйнують свідомість людей, накопичилось багато. Відмахуватись від них далі можуть лише люди, далекі від розуміння їх важливості в побудові держави.

4 серпня 1997 р. Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів. Цим документом передбачена реконструкція модернізація існуючої мережі, а також спорудження нової транспортної мережі з новим комплексом інфраструктури згідно з міжнародними стандартами.

А вже 20 березня 1998 р. Кабмін затвердив Програму створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні, розписавши цю велику роботу по етапах з прогнозними обсягами фінансування, термінами виконання, відповідальними та головними її виконавцями.

А хіба на порядку денному нашої держави стоять лише завдання, які випливають з названої Програми? Ясна річ, ні. В кожній галузі роботи непочатий край. Саме через це й здаються занадто «дрібними» справи, про які йшла мова на початку. Хоча це далеко не так.

Головне полягає в тому, що для вирішення справ, пов'язаних з «дрібницями», не потрібні такі зусилля і кошти, як для втілення в життя згаданої вище Програми уряду. Потрібні лише розуміння, воля та вимогливість, котрих у наш час бракує Всюди, на кожному місці.

На нашу думку, передусім треба припинити безпідставні розмови про якусь «двомовність» у державі. Конституція, закони наші не дають для таких розмов ніяких підстав. Тому до Дня Конституції (28 червня), а в інших випадках -- до Дня

Незалежності (24 серпня) цього року треба привести у відповідність до законів усе, що стосується написів державною на дошках установ, назв міст, поселень, станцій та пунктів на залізницях, аеропортах, морських портів, портових пунктів і т. д. По всій території України. Слід звернути увагу на виконання положень і законів про Герб, Прапор та геральдику в цілому. Символам минулого вже давно місце не на майданах наших міст і сіл, а в музеях або на музейних подвір'ях.

Урядові треба доручити галузевим або спеціалізованим науковим або спеціалізованим науковим дослідним установам в короткий термін розробити каталоги чи реєстри з відповідною до них кодифікацією, котрі встановлювали б єдину систему термінології назв, або еталонних найменувань державних установ, міст, селищ інших поселень у державі і насамперед:

а) залізничних вузлів, станцій залізничних або роз'їзних пунктів, перевантажувальних і розвантажувальних майданчиків, пунктів і терміналів усіх призначень, інших підприємств та підприємств з точними їх назвами українською мовою, а поруч, з урахуванням української вимови, подати ці назви латинськими літерами. Важливість цього заходу матиме своє особливе значення при організації торговельно-економічних зв'язків з іноземними державами, партнерами;

б) те ж саме зробити на підприємствах та установах авіаційного, морського, річкового, автомобільного та інших видів транспорту.

Всі написи назв міст, поселень, станцій, портів, на дорожніх знаках і т. д. потрібно робити тільки українською мовою: крупно -- українською, малим шрифтом, нижче -- з застосуванням латинського алфавіту в відповідності цієї назви з установленою еталонною термінологією. Передусім це повинно бути зроблено на ділянках маршрутів національної мережі міжнародних транспортних коридорів по всій території держави.

Володимир ЯРОШ,
кандидат економічних наук,
підполковник у відставці,
учасник Другої світової війни
та бойових дій

ОЧИЩАЙМОСЯ ВІД КОЛОНІАЛЬНОГО БРУДУ!

Понад сто літ тому німецький поет і перекладач, знавець слов'янських мов Фрідріх Боденштедт писав: «Українська мова найзвучніша з усіх слов'янських мов, з великими музичними здібностями». Так, але наша мова не лише одна з найкращих, а й одна з найдавніших і найрозвиненіших мов. Та віки неволі, численні заборони і постійні переслідування загальмували її розвиток, збіднили і засмітили її. А державне керівництво і досі не побало про те, щоб припинити русифікацію і подолати поширене в Україні гідке мовне каліцтво, хоч мало перед собою добрий приклад української двадцятирічної боротьби. Бо якщо протягом століть загарбники проводили русифікацію, колонізацію, мадяризацію, румунізацію русинів-українців, то чому б не провести тепер хоча б короткочасної українізації?! Тим часом поряд із русифікацією відбувається в нас ще й зросійщення англізація, бо англійські слова з літерою z пропонують вимовляти по-російськи: хобі, хоккей, хіппі, ноу-хау. Але в українській мові є звук z, отже, повинно бути: гобі, гокі, гіпі, ноу-гау, голдинг. А ще засмітили нашу мову такими словами, як імідж, брифінг, саміт, шоу, ток-шоу, хіт-парад, класік-прем'єр, анонс і багато інших. І в цьому велика «заслуга» наших засобів масової інформації, яких тепер називають «мас-медіа». На всю Україну звучали по радіо і телебаченню такі

«перли»: вірний (у значенні «слухний»), в'ялий (замість «млявий»), рухнула (тобто «завалилася»), відношення (замість «ставлення»), являється (замість «є»), відволікти (замість «відвернути»), до тих пір (замість «досі»), везе (тобто «щастить»), доля («замість «частка»), учбовий (замість «навчальний»), масло (засмість «олія») тощо. А ще в ефір летіли: Словакія, Турція, Ханна, Ханс, Йоханн, піон, клад та інші.

А чи можна простити владним керівникам русифікацію нашого телебачення?! І доки терпітимемо цю ганебну «кацапізацію», це колоніальне рабство? Вони породили і такий словесний непотріб, як «відмінити», «казначейство», «копійка». Хіба ми не маємо своїх слів (скасувати, скарбниця, шаг, сотник)? А що поробили колонізатори з українськими прізвищами?! Ось лише деякі з них: Алейников, Врецьона, Войтович, Глова, Євсюков, Свтухов, Дімаров, Калініченко, Капіца, Кармазін, Клос, Кірпа, Костоков, Кулініч, Пасека, Рябоконь, Решетилів, Сотников, Стронський, Струж і несть ім числа.

А хіба не колоніальним тавром позначені прізвища таких славних людей, як Драгоманов, Глібов, Донцов, Єфремов, Еварницький, Корольов, Свенціцький, Зеров, Щепкін та інші?

Або візьмим таке відоме і поширене прізвище, як Кульчицький. Воно походить від назви славного села Кульчиці, що під Самбором, звідки

родом герой Відня Юрій Кульчицький та славні гетьмани Петро Сагайдачний і Марко Жмайло. Кажу: «Кульчиці, Кульчицький», бо саме ті слова вживали і досі вживають старші люди цього села, а також всієї Самбірщини і Дрогобиччини. А такі назви, як Кульчиці, Мальчиці та Львівські Кривчиці є спольченими, але це й досі чомусь їх вживають у засобах масової інформації, творах науки і літератури.

Прикро, що й диктори радіопередачі «Слово» виправдовують іноді подібні перекручення. Так, 19 січня 1997 р. диктор сказав, що прізвище «Алексієнко» правильне, якщо його носій із Слобожанщини. Але ми знаємо, що більшість українських прізвищ Слобожанщини русифіковано.

Треба, щоб можна було без усяких труднощів виправити перекручені прізвища, адже польські і московські окупанти теж без всяких труднощів перекручували їх на свій лад. Правда, були і свої землячки, які це робили з лакейською догідливістю колонізаторам.

А були й такі, що самі змінювали на польський чи московський лад свої прізвища, як уже згадані Кульчицькі. Так, дехто своє прізвище «Ворона» поміняв на «Вронський», «Воронов», «Воронін», «Вороня» або до прізвища «Баран» додав хвостик -ов і став «Барановим».

Колоніальний бруд осів і на наших іменах: Бодя, Ваня, Гриша, Женя,

Жора, Міша, Света, Славик і т. д. Є ще і такі покручі, як «Ігора», «Паша» (і це в Україні, де слово «паша» означає підніжний корм для худоби).

Чому б не повернути такі наші традиційні імена, як Бень (Бенедь), Володьо (Володько), Васько, Гавриць (Гаврилко), Генік, Гриць, Даньо (Данько), Демко, Зеньо (Зенік), Кирик, Левко (Левчик), Мисьо (Мисько), Михась, Пріць (Проць, Процик), Сень (Сенік) та ін.

Берімо приклад з нашого Павла Тичини, який відразу після повалення царизму у 1917 р., коли Україна за Центральної Ради була ще під пануванням російського Тимчасового уряду, скинув із себе колоніальне тавро, написавши своєму братові, щоб той адресував свої листи не Тичиніну, а Тичині.

Тож і ми очищаймося від колоніального накіпу, позбуваймося цих родимок колоніального рабства і повертаймося до джерел наших славних предків. А тих українців, що записались або їх записали росіянами, поляками, мадярами, білорусами, словаками і румунами, закличаймо повернутись до свого народу. Адже ми вже у своїй хаті, де, як сказав Поет, має бути «своя правда, і сила, і воля».

Василь ГРИЦІЙ,
член Рясенського
осередку «Просвіти»,
м. Львів

ІЗ БОГОМ ТА УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

Як ми вже повідомляли, 3 червня ц. р. у Чернігові заходами обласних організацій Всеукраїнського педагогічного товариства імені Г. Ващенка, Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, Союзу українок, Всеукраїнської ліги українських жінок, обласного управління освіти відбулася науково-практична конференція «Педагогічно-виховна спадщина Григорія Ващенка та її значення в духовному і національному відродженні України».

У роботі конференції взяли участь голова Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка, професор, доктор філологічних наук Анатолій Погрібний, директор Інституту українознавства, професор, доктор філологічних наук Петро Кононенко, відповідальний секретар Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка Микола Нестерчук, професори, доктори педагогічних наук Іван Зайченко та Анатолій Алексюк, заслужені вчителі України Ольга Гребницька та Галина Сазоненко, голова Чернігівського відділу Союзу українок Раїса Решетнюк, письменниця, член Центрального правління «Просвіти» Катерина Мотрич.

Подасмо роздуми учасника цієї конференції, нашого спеціального кореспондента Миколи Литвина.

Григорій Ващенко починав як український прозаїк і драматург (у 10-х роках нашого століття вишло кілька книжок його, які відразу помітили читачі), але відчувши, що на даному етапі історії України більше потрібні педагогічні ніж письменницькі, стає орачем забур'яненої української освітньої ниви. Народився він 1878 р. в селі Богданівці Прилуцького району Чернігівської області (тоді Полтавська губернія), середню освіту здобував у Полтавській духовній семінарії, а вищу — в Московській духовній академії. 26-річним уперше ступив на шкільний поріг і побажав українським дітям доброго дня, щастя й здоров'я не московською, а рідною мовою.

Особливо буйним квітом розцвів його педагогічний талант у добу Української Народної Республіки. Г. Ващенко засобами освіти вирощував державну українську націю у Ромнах, Прилуках, у Полтавському педагогічному інституті, у створеній ним учительській семінарії в селі Білки під Пальтавою. Уже будучи професором, написав багато розвідок і статей на педагогічні та психологічні теми. 1929 р. видав підручник з дидактики «Закальні методи навчання».

Під час інспірованого ДПУ УСРР, ОДПУ, Сталіном і ЦК КП(б) процесу над так званою Спільною визволення України «ворогові народу» Г. Ващенко якимось дивом поталанило врятуватися. Він знаходить притулок у Царицині—Сталінграді (нині Волгоград), а коли сталінська репресивна машина дещо уповільнила свої оберти, повертається в Україну. Війна застає Г. Ващенка в Полтаві, звідки він і помандрував 1943 р. нехотячи в «чужину прокляту». Його постійним життєвим осідком аж до смерті (1967) стає Мюнхен (ФРН). Тут Г. Ващенко працює професором Українського вільного університету і професором-ректором Української богословської академії, активно займається вихованням української молоді, організованої в СУМі.

Григорій Ващенко — автор багатьох фундаментальних праць у царині української педагогіки. Дві з них — «Закальні методи навчання» та «Виховний ідеал» — нещодавно побачили світ стараннями Всеукраїнського педагогічного товариства ім. Г. Ващенка. Це ж Товариство підготувало до друку 10 томів наукової спадщини великого українського просвітника. Ще декілька років тому ім'я Г. Ващенка, яке за кордоном залюбки ставили і ставлять в один ряд з іменами геніальних українських освітників-просвітників Софії Русової, Якова Чепіги, Василя Сухомлинського, на його Батьківщині було вилучене з наукового й виховного обігу. Його підручник «Закальні методи навчання», за яким навчалися у 1920–30 рр. сльвіє усі українські вчителі й педагоги і який ці вчителі й педагоги (які ще топчуть життєвий ярст) до сьогодні з вдячністю згадують, був вилучений з усіх бібліотек УСРР і знищений.

Тільки з народженням Української держави Григорій Ващенко повернувся на Батьківщину. І виявилось, що в селі Богданівці свято бережуть пам'ять свого великого земляка і, виконуючи його настанову, що лише за існування національної церкви в Україні можлива самостійна держава, богданівці стали благодатним островцем у морі парафій так званої Української церкви Московського Патріархату, не побоялися стати «самосійниками» і «розкольниками», приєднали на вірність Українській церкві Київського Патріархату, отже, і самостійній Україні, за яку боровся до останнього подиху Григорій Ващенко. В Богданівці незабаром постане пам'ятник великому землякові, а обласне управління освіти планує на базі місцевої відкрити

опорну школу з метою вивчення й запровадження знань і педагогічного надбання Григорія Ващенка. У школах області, як зазначила у своїй доповіді на науково-практичній конференції «Педагогічно-виховна спадщина Григорія Ващенка та її значення в духовному і національному відродженні України» начальник Чернігівського обласного управління освіти п. Ганна Тимошко, активно втілюється в життя педагогічні ідеї Г. Ващенка — виховати на основі високих ідеалів, зокрема на любові до Бога і рідної землі, цілісну особистість, здатну, коли буде потреба, віддати за Україну найдорожче — власне життя. Називала пані Тимошко педагогічні колективи області, які вже відійшли від «совієтських» стереотипів у виховному процесі. Це школа № 20 м. Чернігова, Авдівська СШ Сосницького, Журавська СШ Варненського, Городнянська СШ № 2 Городнянського, Южненська та Монастирищенська СШ Ічнянського районів. І це дуже добре, що ми нарешті починаємо виховувати нашу молодь не на любові до комуністичної партії та її кривавих вождів і вождеят, а на любові до України і Бога. Адже не лише Григорій Ващенко, а й наш народ каже, що без Бога — ні до порога. То чому тоді в Чернігові не лише на вулицях, а й на молодіжних тусовках як панувала російська мова, так і продовжує панувати? Чому Чернігівщина з упертістю, підною кращого застосування, голосує на виборах до Верховної,

обласної та місцевих рад здебільшого за «вічно вчорашніх» комуністів та їх з ними? І це та Чернігівщина, яка дала Україні добірне гроно великих синів і дочок, задіяних буквально у всіх сферах її суспільного життя! Отже, висновок напрашується один: мало ще освітяти не лише Чернігівщини, а й цілої України впроваджують у життя Ващенкові виховні ідеали.

І ще одне. Чому конференція, названа науковою і практичною, відбулася не в просторих залах місцевого театру чи філармонії, а в тісному, не пристосованому до таких заходів залу Літературно-меморіального музею імені Михайла Коцюбинського? Чому її слухачами була не широка громадськість славного Чернігова на чолі з державними керівниками, а здебільшого студенти Чернігівського педагогічного університету ім. Тараса Шевченка! А такий захід далі варті державної уваги за умови, якщо ми розбудовуємо Українську національну державу. На жаль, державні мужи міста й області, за винятком пані Тимошко, його проігнорували.

Але будьмо оптимістами, не втрачаймо надії. 1998-й рік проголошено Роком української педагогіки, і Григорій Ващенко вкупі зі своїми великими побратимами й однодумцями Софією Русовою та Яковом Чепігою, хочуть того наші, здебільшого російськомовні державці чи ні, впевнено крокує рідною землею. Уже відбувся великий вечір,

присвячений його пам'яті, в будинку, де засідала Центральна Рада (нині — Київський міський будинок учителя). Уже мали місце урочисті академії у Львові, Одесі, Полтаві, Миколаєві, Кіровограді. Освітляти Миколаївщини та Кіровоградщини, одверті владою до останньої нитки (вчителі по кілька місяців не отримують зарплати), спромоглися на видання книжок, присвячених виховній системі Григорія Ващенка.

На виконання заходів цільової комплексної програми «Вчитель», затвердженої спільними рішеннями колегії Міністерства освіти України і Президії Академії педагогічних наук України 29 жовтня 1997 р. (протокол № 20/6-5 і 1-7/10-103), Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів імені Бориса Грінченка розробив цілісну систему відзначення особливих успіхів педагогічних працівників у розвитку педагогічної освіти та науки України. Нею стануть п'ять іменних медалей визначних педагогів України. Г. Ващенко стоїть в цьому почесному списку третім. Після Софії Русової та Бориса Грінченка.

Микола ЛИТВИН

ПОБИТТЯ УКРАЇНЦІВ У ХАРКОВІ

Увечері, 25 травня, у Харкові, неподалік від величезної споруди обласних управлінь Служби безпеки та Міністерства внутрішніх справ України невідомі злочинці жорстоко побили заступницю голови міського культурологічного товариства «Спадщина», письменницю, члена правління Харківського обласного об'єднання «Просвіта», співробітницю Українського культурного центру Валентину Овод.

Під час побиття бандити вишуквали: «Бандеровка! Націоналістка! Ми всіх вас, хахлов, ізведьом!».

У висновку судово-медичної експертизи зазначено факти отримання серйозних пошкоджень, що засвідчено медичною експертизою. Пані В. Овод перебуває у лікарні.

Побиття відомої харківської громадської та культурної діячки стало ще однією ланкою в довгезлому ланцюгу «нерозкритих» злочинів проти українства в нашому місті.

Наприклад, представники промосковської шовіністичної партії «Славянського єдінства» 24 вересня 1996 року кинули пляшки із запалювальною рідиною у вікна РУХу, а 4 грудня того ж року — у вікна «Просвіти», спричинивши пожежі у приміщеннях. Палів затримали тільки через те, що через півроку вони вчинили подібний папад на ізраїльський культурний центр у Харкові.

20 грудня 1997 р., теж неподалік від уже згаданого управління СБ та МВС України, невідомі варвари пошкодили шойно споруджений коштом української громадськості пам'ятник кільком сотням українських кобзарів, що їх розстріляв НКВС у 1934 р. Злочинців, як звичайно, не знайшли.

У 1997 р. Харківська міська рада народних депутатів, усупереч статті 10 Конституції України, ухвалила надати московській мові статус офіційної. І хоча Держжінський районний суд м. Харкова скасував цю антиконституційну ухвалу, Харківський обласний суд відмінив при- суд районного суду.

Наведені та багато інших прикладів (зокрема, багаторазові пошкодження всесвітньо відомого пам'ятника Т. Шевченкові) свідчать, що українців у Харкові (та хіба лише у Харкові!) перетворили на найупослідженішу та найбеззахиснішу національну меншину. Невже правоохоронцям знову нічого сказати?

Анатолій КИНДРАТЕНКО,
голова Харківського обласного
об'єднання «Просвіта»

«ОСВЯЧЕНІ ШЕВЧЕНКОВИМ ІМ'ЯМ»

У Луганську вийшла літературознавча розвідка завідувача кафедри української літератури педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка, члена Спільки письменників України Олексі Івановича Неживого «Освячені Шевченковим ім'ям» (публіцистичне есе про письменників-уродженців Луганщини, які стали лауреатами Шевченківської премії).

Автор у захоплюючій формі, змістовно розповідає про життєвий і творчий шлях поетів Володимира Сосюри, Миколи Руденка, Івана Світличного, Василя Голобородька, прозаїка Григора Тютюнника, журналістки Надії Світличної. Зміст книги значно підсилюється творами цих письменників; їх вдало доповнюють вірші-присвяти українських поетів шевченківським лауреатам. Ці твори разом із роздумами автора становлять чудову хрестоматію з літературного краєзнавства. Не випадково науково-методична рада педінституту рекомендувала це видання як навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей. Він може стати у пригоді й учителям та учням старших класів.

Крім навчально-методичного значення, книжка Олексі Неживого має ще й чималий виховний потенціал. Бо не можна без хвилювання читати про долю українських письменників у тяжких умовах зрусифікованого Донбасу у складі колоніальної «Української РСР». Ознайомлення з життям і творами Володимира Сосюри, Григора Тютюнника, Миколи Руденка, Івана та Надії Світличних, Василя Голобородька виховує в учнів та студентів почуття патріотизму, гордості за землю Луганщини, яка виростила безстрашних борців за рідне слово, чий серця призначалася «для куль і для рим».

Але не лише громадянського пафосу сповнена праця «Освячені Шевченковим ім'ям». Чудова поезія найніжнішого співця України Володимира Сосюри відкриває перед читачем усе різнобарв'я душевних почуттів людини. Естетика Сосюриної лірики підноситься на височині світової музи:

Дні пройшли... Одлетіла тривога...
Лиш любов, як у серці багнет...
Ти давно вже дружина другого,
Я ж — відомий український поет.

Як і попередні літературно-краєзнавчі розвідки Олексі Неживого («Луганщина літературна», «Від слова до пісні»), ця хрестоматія стала вагомим кроком на шляху вивчення та популяризації українського літературного процесу на Луганщині. Слід відзначити титанічний характер пошукової роботи Олексі Неживого. В добру путь, книго!

Юрій КИСЕЛЬОВ,
голова Луганської обласної організації «Молода Просвіта»

СМІЛИВЕ СЛОВО -- ТО НАШІ ГАРМАТИ, СВІТЛІ ВЧИНКИ -- ТО НАШІ МЕЧІ

Саме цими словами Павла Грабовського, який майже сотню літ тому єдиним єдиним розповідь про діяльність Волинського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Свою історію воно розпочало ще наприкінці 1918 р., коли частина офіцерів військ, що дислокувались у Луцьку, незадоволених правлінням Симона Петлюри, об'єдналися і створили Луцьку повітову «Просвіту». Щоправда, в ті буремні роки вона проіснувала недовго і тільки починаючи з 1920 р. набрала сили і ваги у громадському житті волинян. При ній діяли курси із землеробства і пасічництва, школи для неграмотних, видавалася періодика. Їй доводилося вести нелегку боротьбу за українську мову, коли були сильні гоніння на вчителів українців, та відстоювати свою віру – адже здебільшого саме в руках росіян перебувало управління православною церквою в Польщі. Просвітяни розуміли, що чужа церква стоїть на перешкоді моральному розвитку мас і є перепорою на шляху культурно-освітніх організацій. Тому в повітах за допомогою «Просвіти» стали створювати церковні братства та церковні комітети.

Окремої уваги заслуговує діяльність благодійної секції, якою опікувалася відома громадська діячка Волині, сенаторка Олена Карлівна Левчанівська. Головною метою благодійної секції була допомога політ'язням, що «терпіли голод душі та тіла», і їхнім родинам.

У 20–30-ті рр. Волинська «Просвіта» стала настільки масовою і об'єднувала навколо себе людей стількох напрямків діяльності, що коло інтересів просвітян охоплювало чимало аспектів національного духовного відродження. «Просвіта» займалася видавничою діяльністю, проведенням літературних вечорів, постановкою вистав аматорськими драматичними гуртками, що працювали практично при кожній філії, відкриттям бюро правничих порад, сільськогосподарських і кооперативних шкіл тощо. З допомогою Львівської «Просвіти», з якою волиняни підтримували тісні стосунки, було сформовано українські бібліотеки. Проводилося святкування днів Тараса Шевченка, Івана Франка, вшанування пам'яті Лесі Українки.

Активною діяльністю Товариство притягувало до себе все більше людей. Серед них були сенаторка Олена Левчанівська та професор Іван Власовський, Олександра Ташора та Григор Гладкий, ректор гімназії професор Рафаїл Шкляр та голова надзірної ради Українського банку в Луцьку Іван Бондарчук. Активним просвітянином був також лікар Арсен Річпський, котрий випустив у видавничстві «Просвіти» брошуру, присвячену проблемам українського церковно-національного життя, розвитку Української автокефальної православної церкви.

Саме з Волинською «Просвітою» тісно

пов'язали свою долю брати Березовські, історик Олександр Цинкаловський, батько всевітньо відомого ученого Юхим Кримський та ін. На жаль, багатьох волинських активістів «Просвіти» спіткала гірка доля, подібна до долі А. Річпського, якого за неповний місяць після кривавого вересня 1939 р. більшовицькі «визволителі» ув'язнили і вивезли в безмежні казахські степи, де він після шістнадцяти років страждань знайшов вічний спокій.

Дехто ще при Польщі був арештований і висланий за те, що належав до «Просвіти». Найактивніші просвітяни за сфальсифікованими звинуваченнями притягувалися до судової відповіді, а потім відправлялися у табори для інтернованих. Прихід більшовиків зробив те, що не встигли зробити поляки.

Подібні історії про долю філій «Просвіти» можна ще й сьогодні почути в багатьох селах і містечках від колишніх її членів, живих свідків.

Нинішні волинські просвітяни беруть багато доброго і повчального з тих понад півстолітньої давності часів. У нашому числі просвітянські одержимці Української Повстанської Армії, яка саме з волинських лісів рушила в історію священної боротьби за незалежну Українську державу.

Незабаром мине десять літ з часу відновлення «Просвіти». З часу, коли в березні 1989 р. у приміщенні Ляльковського театру в Луцьку відбулася установча конференція Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка. Під тиском обставин владні структури намагалися підпорядкувати собі демократичні віяння, які з кожним днем набирали все більшої сили.

То була пора перебудови, і дехто ще застерезливо ставився до проблем національного відродження. Та геній Шевченка все-таки домінував у цій атмосфері, заповнював душі національною гідністю. Бо навіть нашу мову віднімали. Саме на її захист було створено Товариство. Згодом, 17 жовтня 1991 р., на підставі ухвали III республіканської позачергової конференції, Товариство було реорганізоване у Волинську крайову організацію ВУТ «Просвіта» ім. Т. Шевченка, що дало змогу розширити спектр національно-просвітянської діяльності. Саме воно практично стало в опозицію до комуністичної ідеології, виплекавши у своїх рядах представників лідерів Народного Руху України, ДемПУ та ряд інших прогресивних угруповувань.

За цей час у нашому активі сотні масових заходів: традиційні вшанування пам'яті Тараса Шевченка та Лесі Українки; повернення забутих імен творців національної культури Івана Марковича Журавницького, Данила Братковського, поетів Волині XVI–XVII ст.; Гальшки Гулевичівни, фундаторки Київського а пізніше Луцького братства; В'ячеслава Липинського, Йова Кондзелевича, Модеста Левицького. Завдяки активності просвітян встановлено пам'ятник

Просвітянки

Т. Г. Шевченку в обласному центрі, переіменовано вулиці, площі, запроваджено написи українською мовою.

Проведено чимало конференцій, семінарів, лекцій, присвячених різним питанням політичного, духовного життя, в тому числі «круглі столи», міжнародний симпозіум «Леся Українка і світова культура», на який приїхали представники багатьох країн світу.

У культурно-просвітянській роботі «Просвіта» спирається на хор «Просвіта» під орудою заслуженого працівника культури Ростислава Кушнірука. Цей творчий колектив часто виступає перед жителями області з концертами, пропагуючи українські народні та повстанські пісні, твори сучасних авторів, за що шанують його не тільки мешканці Волині, але й інших регіонів України.

Просвітяни встановили зв'язок із «Просвітою» Берестейщини, з особовим складом кораблів «Луцьк» та «Волинь» Чорноморського флоту. Для них, а також українців Кубані і Криму, Молдови і Калмикії, Кемерово і Бірбіджану, для шкіл Запоріжжя й Дніпропетровська укомплектовано й передано бібліотеки. На Різдвяні канікули просвітяни приймали групу дітей із Северодонецька.

Під опікою «Просвіти» працює молодіжна літературна студія «Лесин кадуб». Останнім часом поліпшилась робота щодо впровадження української мови в усі сфери життя. Організовано курси з вивчення мови у військових частинах. Заняття проводилися за 48- і 96-годинними програмами. З великою вдячністю випускники курсів згадують своїх викладачів Катерину Шаварову, Марію Вітінську, Галину Патуту. Відбувся урочистий вечір в честь польського публіциста Генріка Пайонка, автора книги «За самостійну Україну». Цікавими були зустрічі з розвідницею УПА Галиною Коханською, колишнім політ'язнем Євгеном Сверстюком, директором українських студій Едмундом

університету Богданом Кравченком, а також поважаними в народі людьми Миколою Плав'юком, Галиною Скоропадською та іншими.

Просвітяни міста Володимир-Волинського провели вечір «Рідні давни», присвячений 50-річчю спалення першого українського села на Холмщині.

Найбільшою активністю, справжньою одержимістю позначена робота осередків Товариства обласного центру, Нововолинська, Володимир-Волинського, Ковельського, Горіхівського районів. Сьогодні серед нас немало людей знайомих, свідомих, у багатьох випадках просто талановитих: це і письменники Петро Мах та Йосип Струцюк, збирачка фольклору Антоніна Голенюк та заслужена вчителька Леся Ковальчук, кобзар Богуслав Ляхович та журналістка Надія Гуменюк...

Цього року ми відзначимо 80-річчя Волинської «Просвіти». За цей час чимало зроблено та осягнено просвітянами в боротьбі за існування нашої держави, її мови, культури. Тому не тільки правом, але й обов'язком «Просвіти» є належно відсвяткувати свій ювілейний рік, бо свято це було б одночасно і звітом громадянству в діяльності та надбанні Товариством Волині, і вшануванням тих, хто віддавав і віддає цій нелегкій справі всю свою силу, снагу та знання. Це, зокрема, і ветерани «Просвіти» Ірина Левчанівська та Микола Куделя, сім'я Махів Марії і Петра, Хлопецьких Ірини та Михайла, Луцкевичів Бориса і Ярослава, Галина Патута і Ніла Бондарук, Всеволод Настенко і Григорій Левчук, Ніна Горик, Любов Луцишина, Ніла Гудуляк, Павло Глуцук, Лукаш Назарчук і багато інших, усіх тих, хто розпочинав справу, тих, хто її робить сьогодні, й тих, хто її незабаром продовжить. Адже тільки вкупі ми – сила, родина, Україна.

Мирслава ФІЛІПОВИЧ

Просвітяни Волині (фото з Державного архіву Волинської області)

ШЛЯХИ, ПОЛИТІ КРОВ'Ю:

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСЕРЕДКІВ ПОДІЛЬСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Заресстроване 19 квітня 1906 р. Подільське українське товариство «Просвіта» (м. Кам'янець-Подільський) мало низку осередків і на Східному Поділлі.

Серед перших почали діяти філії Подільської «Просвіти» в місті Могилеві-Подільському та містечку Печера Брацлавського повіту. Діяльність Печерського осередку пов'язана з іменем місцевого священика Івана Софронівича Кульматичького (1856–1934), під відповідальність якого зареєстрували створену 1906 р. філію. При Печерській «Просвіті» діяла бібліотека і драматично-хоровий гурток. Постановка вистав останнього здійснювалась за участю духового оркестру графа Потоцького, в якому грали просвітяни.

Найактивніше заснування осередків розпочинається в період визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр. 1917 р. створюється і починає діяти Вінницька «Просвіта», яку очолив Іван Юхимович Озерянський. З серпня 1918 р. Товариство розмістилось у будинку колишнього Вінницького комітету народної тверезості. У цьому ж приміщенні були бібліотека, їдальня для учнів українських гімназій, кінематограф з динамомашинною, купленою на кошти просвітянського осередку.

Слід зазначити, що у Вінниці було кілька філій Подільського товариства «Просвіта». Так, 1918 р. співробітниками Вінницької психіатричної лікарні засновано третій міський осередок «Просвіти».

У серпні 1919 р. Вінницька «Просвіта» відкрила бурсу (інтернат) для учнів українських гімназій. А вже 18 вересня розпочалися заняття в I та II гімназіях «Просвіти».

У цей же період відновлює діяльність хор Товариства, було прийнято під опіку симфонічний оркестр, сформований підвідділом мистецтва губерньського відділу народної освіти. Оркестр давав свої концерти в Народному літньому саду Товариства.

16 листопада 1919 р. у «Просвіті» відкрилася читальня (члени Товариства користувалися нею безплатно, сторонні сплачували кошти в розмірі 1 крб.).

25 травня 1920 р. зборами міських осередків створено Вінницьку Спілку міських товариств «Просвіта».

Вінницькі просвітяни влаштовували вистави, читали реферати. З їх ініціативи

у місті було створено громадські організації: Союз українок і Спілку вчителів.

Займалося Товариство також видавничою діяльністю. У серпні 1919 р. друкарня Вінницької «Просвіти» почала випускати газету «Шлях», у якій висвітлювалася діяльність просвітянських осередків, змальовувалася політична ситуація в Україні. Газета мала постійні рубрики: «Жертви більшовизму», «Телеграми», «Шкільне життя», «Театр і музика» та ін. Редактором газети був український письменник, учитель Володимир Островський. У жовтні 1919 р. за розпорядженням уповноваженого Міністерства преси директора Департаменту пропаганди газету «Шлях» було звільнено від міністерської цензури. А з 15 листопада того ж року під свою опіку часопис узяв видавничий гурток «Наш шлях». Саме з цього періоду сільським учителям ціна на газету знижувалася на 50 відсотків.

Після наступного підвищення цін у грудні 1919 р. видання часопису припинилось. Черговий, сотий, номер його вже не вийшов.

У м. Липовці заходами місцевої філії «Просвіти» у вересні-жовтні 1919 р. двічі на тиждень видавався часопис «Народне життя». У ньому висвітлювались події, що відбувались в Українській Народній Республіці. До 9 жовтня 1919 р. вийшло 4 номери часопису.

Крім газет, видавалися книжки. Так, 1920 р. Вінницька «Просвіта» надрукувала переклад класичної п'єси Бормаше «Весілля Фігаро», здійснений Гнатом Юрою. При безпосередньому сприянні подільських осередків було видано оповідання письменника Йоахима Волошинівського, «Початковий підручник французької мови для самонавчання в перших класах гімназії» Софії Русової та ін.

Ще перед Українським національним конгресом, що працював в Києві 6–8 квітня 1917 р., було засновано філію «Просвіти» в с. Нижня Кропивна Гайсинського повіту. Її засновниками були Антон Воробчук, Олекса Кметь, Меланка Люлька та ін.

До складу Нижньокропивнянської «Просвіти» входило близько 50 чоловік. З Києва до осередку було привезено понад 100 книжок та брошур, український національний прапор. Во-

сени 1917 р. Товариство виклопотало дозвіл на відкриття початкової школи з продовженим навчанням. У жовтні того ж року, в зв'язку з хворобою голови «Просвіти» Антона Воробчука, діяльність організації призупинилась. Книжки і навіть прапор було вкрадено. 1918 р. Нижньокропивнянська «Просвіта» відновлює свою діяльність. Наступи радянських військ і денікців 1919 р. припинили функціонування Товариства. Але в 1920 р. осередок «Просвіти» в с. Нижня Кропивна знову запрацював. У жовтні того ж року його було зареєстровано. У ньому діяло 5 секцій, читались лекції, ставились п'єси («На перші гулі», «Мартин Боруля», «Поки сонце зійде, роса очі виїсть»). У скарбниці Товариства нараховувалось 10 тис. крб.

У цей період філії «Просвіти» засновувались на території всього Східного Поділля. Але діяльність багатьох з них була парализована. Скрутне матеріальне становище, більшовицькі навали, часта переміна влади припинили розвиток де-

яких осередків уже в самому зародку.

У діяльності просвітянських товариств не все проходило тихо й мирно.

Між «Просвітою» с. Журавного Вінницького повіту і польською громадою того ж села відбулась сутічка за будинок, в якому містилась управа «Просвіти». У листі від 28 грудня 1920 р. до завідуючого Уладівським підрайоном Балана пропонувалося «негайно роз'яснити польському суспільству села Журавна, що центром затверджена тверда мережа шкіл, а тому про відкриття окремої польської школи в зазначеному селі, безумовно, не може бути дана згода. Польська мова при існуючій українській школі». Згодом суперечності було розв'язано. «Просвіта» с. Журавного виділила кімнату в своєму приміщенні для вивчення польської мови.

Найстрашнішою перешкодою в функціонуванні осередків «Просвіти» була політика більшовиків. З книгарні Вінницької «Просвіти» в 1919 р. вони ревізували канцелярське приладдя, забрали печатки, знищили книжки (вартістю майже 3 тис. крб.) і навіть списки членів Товариства.

Після концерту, присвяченого роковинам Т. Шевченка, було розігнано хор Вінницької «Просвіти». Багато просвітян стали жертвами політичного терору більшовиків. Серед них Юхим Онуфрійович Щириця, Іван Йосипович Сторожук, Володимир Васильович Грецино.

Президія Національної ради м. Жмеринки та президія Жмеринського осередку «Просвіти» через редакцію газети «Україна» звернулися до Міністерства внутрішніх справ з телеграмою такого змісту: «У Жмеринці на станції існує таємна установа, котра утворена невідомо ким. Коло неї групуються таємні елементи. На помешканні установи висить герб з написом «Просвіта». Під цією вівською проводяться ганебні вчинки. Серед громадянства ширяться чутки про те, що діється в цій «Просвіті». Клопоталось про негайне притягнення винних до відповідальності, а також про розпорядження зняти вивіску «Просвіта».

У 1917–1920 рр. на теренах Східного Поділля виникло понад 50 осередків Подільського товариства «Просвіта». У 1921–1923 рр. у мережі «Просвіт» радянською владою було проведено

своєрідне «реформування» -- так званий «процес радянізації», який передусім вимагав перереєстрації статутів. Їх було «переписано» за класовим принципом. До складу просвітянських осередків укорінювалися представники незаможних селян. Більше того: слухняніші бралися на державне утримання. Непокірні комуністичній партії осередки просто ліквідувалися. Так, із 26 осередків, що діяли в 1920–1921 рр. у Гайсинському повіті Подільської губернії, в 1922 р. не лишилося жодного. Таке ж становище було і в інших повітах.

У 1921–1923 рр. більшість «Просвіт» було насильно реорганізовано в хатичитальні. 25 жовтня 1922 р. шкільний інструктор Печерської волості Брацлавського повіту повідомляв Українському політично-освітньому комітету про те, що в межах волості «всі «Просвіти» закриті і замінені хатичитальнями». Вже наступного року на Поділлі на комуністичних засадах діяло 33 філії «Просвіти», 157 осередків просто ліквідовано.

Слід зазначити, що і в роки Другої світової війни культурне життя не припинилося. 1941 р. на теренах Східного Поділля відроджуються старі та засновуються нові «Просвіти».

Серед них Хмільницьке, Вінницьке, Турбівське, Немирівське, Воронцовицьке та інші, що розгорнули активну патріотичну діяльність.

Проте з вигнанням із Поділля німецьких військ радянська влада гальмує їх функціонування, розпочавши репресії серед просвітян.

30 квітня 1944 р. НКВС було сфабриковано кримінальну справу проти члена «Просвіти» с. Великий Митник Хмільницького району Мойсея Лукіча Кобржицького. У справі (328 аркушів) проходило 23 особи. Головними обвинувачуваними були директор школи с. Великий Митник згаданий Кобржицький, вчителька української мови Ксенія Романівна Літинська, тракторист Федір Никифорович Сивак. К. Літинська та Ф. Сивак не були членами «Просвіти», а лише брали участь у виставах драматичного гуртка, що діяв при осередку.

Справу М. Кобржицького було закрито лише 12 лютого 1992 р. Трьом із підсудних справи припинено набагато раніше -- 20 березня 1945 р. (після їх смерті). Це Тропак Володимир Олександрович (1910 р. н. -- 20.02.1945), Соловєцька Марія Павлівна (1916 -- 1.02.1945), Особенко Соломія Данилівна (1921 -- 24.02.1945). Вірогідно, вони були закатовані.

М. Кобржицького засуджено військовим трибуналом військ НКВС за ст. 54-1 «а» Кримінального кодексу УРСР до 10 років позбавлення волі в ВТТ з конфіскацією майна та 5 років поразки в правах. Лише 12 лютого 1992 р. М. Кобржицького було реабілітовано за відсутністю доказів, що підтверджували б «обоснованість» привлечення к відповідальності. Доля решти засуджених невідома.

Отже, шляхи просвітянського руху на Поділлі, як і по всій Україні, були тернистими, політи кров'ю, всіяні трупами.

О. МАЛЮТА

На світліні: осередок товариства «Просвіта» в с. Печера Брацлавського повіту, 1909 р.

В ІМ'Я НАЦІОНАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Московська імперія заборонила в Галичині діяльність усіх партій, громадських товариств і організацій, оголосивши їх націоналістичними і ворожими марксистсько-ленінській ідеології та радянському суспільному ладові. Серед них такий же ярлик було накладено і на просвітницько-культурне товариство «Просвіта». Все майно: будівлі, меблі, інвентар, одяг для вистав, музичні інструменти та книжковий фонд було конфісковано державою або розтягнуто радянсько-партійними функціонерами.

Під час першої окупації 1939–1941 рр. почалася хвиля репресій проти керівного складу «Просвіти» та її активних членів, масові арешти та депортації у віддалені райони Радянського Союзу: Сибір, Далекі Схід, Північний Урал, Країну Північ і Казахстан.

У період тимчасової окупації України (1941–1944) «Просвіта» відновлювала свою діяльність. Проте німецькі заїди не були зацікавлені в її функціонуванні, всіляко перешкоджали цьому процесові, переслідували активних просвітян, застосовуючи до них репресії.

У другій половині 80-х рр. нинішнього століття уже чітко вималювалися ознаки кризи соціалістичної системи, краху комуністичної ідеології. В СРСР розпочалася відкрита боротьба між прихильниками старого режиму і реформаторами. Назріло питання проведення реформ, докорінної перебудови суспільно-політичних основ, метою яких було модернізувати радянську систему, щоб зберегти Союз. Проте вона призвела до наслідків, яких комуністична верхівка ніколи не очікувала, до справжнього вибуху, довготривалих затамуваних національних прагнень, а не до підтримки економічних реформ.

Хвилю критики викликало трактування урядом України чорнобильської катастрофи. Вона відкрила широким верствам громадськості очі на економічні злочини комуністичної системи проти українського народу: забруднення повітря, пересихання річок, зневоднення ґрунтів, винищення населення у 20–40-х рр. голодоморами, які породили демографічний спад, нехтування статусом застосування української мови. Як наслідок, навіть найпопулярніші радянські громадяни, проїняті комуністичним духом, засумнівалися в системі, в якій вони жили.

У процесі демократизації суспільства наприкінці 80-х рр. з'явилися реальні можливості для національного відродження українського народу, його духовного життя. В цей процес прилучалося дедалі більше політично і національно свідомих людей. Особливий наголос робився на перспективах функціонування української мови.

1988 рік започаткував створення «неформальних організацій», які ставили за мету сприяти українському національному відродженню. Зокрема, 22 листопада в актовому залі Тернопільського педагогічного інституту (нині — державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка) відбулася нарада, учасники якої поставили за мету відродити товариство «Просвіта». Проте в умовах радянської імперії таке бажання залишалось нездійсненою мрією. Хіба могла вона дозволити відновлення діяльності громадської організації, яку сама ж ліквідувала?

Ініціаторами відродження «Просвіти» цей аргумент був заздалегідь передбачений. Нове формування найменування Товариством української мови, обрали керівний склад (голова — професора педінституту Романа Гром'яка). Після наради започаткували конкретні заходи. Масово створювалися первинні осередки в школах, ПТУ, середніх і вищих навчальних закладах, на підприємствах, в організаціях і установах, в усіх районах Тернопільщини.

Найбільшу ініціативу в цій справі на початковому етапі виявляли Анатолій Малевич та Ігор Равлів зі Збаража, Анатолій Курасов і Богдан Кульчицький з Крем'яця, Оксана Біла з Теребовлі, Богдан Савка з Копичинця, Борис Кордуба і Роман Решетука з села Великі Гаї Тернопільського району, Роман Антошків з Бучача, Олександр Голяченко, Михайло Романішин, Петро Кукуруза з Тернополя, Ярослав Новоженець з Бережан, Богдан Гаврилович із заводу м'ясо-кісткового борошна та багато інших.

Та ініціатори створення первинних осередків нашої нації на глуху стіну партійних органів, КДБ і прокуратури, які активно протидіяли. Просвітницьких ентузіастів викликали на «профілактичні розмови». Їм погрозували звільненням з роботи, а навіть притягненням до кримінальної відповідальності, якщо не розпустають створені осередки і публічно не виступлять з каяттям допущеної помилки в періодичній пресі або по радіо і телебаченню. Партійні активісти і лектори у своїх виступах всіляко критикували ініціаторів новоствореного Товариства, спекулювали на їхніх «гріхах», а також їхніх рідних, всіляко компрометували. Проте ці намагання виявилися марними, а політична тактика зневірливою.

Товариства української мови формувалися не лише у західноукраїнських областях України, але і в Наддніпрянській Україні, в Криму. Завершальним акордом цієї благородної місії було створення Всеукраїнського товариства української мови ім. Тараса Шевченка в лютому 1989 року, яке очолив поет і громадський діяч Дмитро Павличко. Його промахом з перших днів було те, що первинні осередки реєструвалися в Києві в центральному проводі. У столиці нагромаджувалося багато матеріалів. Це, зокрема, заяви з проханням зареєструвати осередок, витяг протоколу зборів, інші документи. Їх кількість з кожним днем зростала. Звичайно, це було враховано, і на конференції у жовтні 1991 року в незалежній Україні нове формування було реорганізоване у Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка; прийнято Статут, де чітко визначено його структуру за вертикаллю: первинний осередок, районні, міські та обласні об'єднання, визначено керівні органи, порядкові створення тощо.

На Тернопільщині розпочалася підготовка до установчих конференцій, на яких створювалися міські і районні об'єднання «Просвіти». Активісти розгорнули боротьбу за впровадження рідної української мови в усіх сферах життя. На зборах і конференціях приймалися рішення, звернення до керівництва УРСР з вимогою прийняття Закону про мови в республіці, де було б зазначено, що українській мові надається статус державної. Витяги з протоколів та їх ухвали, звернення, пропозиції надсилалися в редакції газет і журналів, телебачення і радіо, адресувалися ЦК компартії України, Верховній Раді і Раді Міністрів Республіки. Аналогічні події відбувалися і в інших областях України. На захист української мови стала Спілка письменників України. Боротьба завершилася повною перемогою. Під тиском народу Верховна Рада прийняла Закон про мови в Українській РСР (11.11.1989).

Водночас розгорнувся рух за легалізацію Української Греко-Католицької Церкви, ліквідованої сталінським режимом у березні 1946 р. Цей процес проходив не лише на Тернопільщині, але також у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях. Він також увінчався успіхом. УГКЦ була легалізована наприкінці 1989 р.

Просвітяни області активно пропагува-

ли серед населення святкування дат українського національного календаря. Стали традиційними відзначення Дня Злуки (22.01), бою під Крутами (29.01), створення Української Центральної Ради (18.03), Дня Матері (друга неділя травня), створення УПА (14.10), відновлення Української державності (30.06), проголошення Західно-Української Народної Республіки (1.11), розстрілу більшовиками 359 вояків армії УНР під Базаром (21.11). До цих дат додано ще День незалежності України (24.08), День Конституції України (28.06) та інші державні свята, встановлені в незалежній державі.

Не забувають просвітяни і про свої пам'ятні дати. Щорічно відзначається День «Просвіти» (8.12), її ювілей — 125-річчя від дня створення Товариства (1993), 120-річчя

перші кроки становлення, форми і методи роботи об'єднання. Це дало поштовх до наслідування юних струсівчан. До кінця 1992/93 навчального року такі об'єднання запрацювали у кожній школі Теребовлянщини. Нині тут діє 29 об'єднань, що охоплюють 1350 членів.

Ініціатива юних струсівчан стала прикладом і масового відродження «Молодої Просвіти» на Тернопільщині. Правління обласного об'єднання «Просвіти» запропонувало впровадити досвід теребовлянців і створювати молодіжні об'єднання «Молодої Просвіти» у школах, гімназіях, коледжах, ПТУ, технікумах і вузах Надзбруччя.

Наш досвід схвалений Центральним правлінням Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, і з метою

від дня заснування філії товариства «Просвіта» у Тернополі (26.06.1876).

Повернуто із забуття або заборони видатних діячів культури і науки, уродженців Тернопільщини: академіка Кирила Студинського, поета Маркіяна Шашкевича, академіка Володимира Гнатюка, винахідника Івана Пулюя, поета Богдана Лепкого, професора Івана Горбачевського, Олександра Барвінського, співачки Соломії Крушельницької, професора Миколи Чайковського та багатьох інших. До їх дня народження організовуються святкові урочини, в періодичній пресі, по радіо

і телебаченню висвітлюється їх життєвий і творчий шлях.

Просвітяни Тернопільщини брали участь у масових заходах загальноукраїнського і обласного масштабу: у «живому ланцюгу» (21.01.1991) не лише в себе, але й на території інших областей — Рівненщини, Житомирщини, Київщини, відзначенні ювілеїв 500-ліття Запорозького козацтва (7–12.08.1990) на Нікопольщині та Запоріжжі, великих історико-просвітницьких акцій під Берестечком, в Батурині, Лубнах і Хотині.

Своїм патріотичним обов'язком вони вважають допомогу братам із Східних і Південних областей України та Криму українськомовною літературою. Шкільні підручники і література відправляються в Запорізьку, Донецьку, Миколаївську області й Крим. Щорічно приймають на Різдва і Великодні свята дітей із Наддніпрянщини, зокрема із зросійщених областей, щоб мали можливість ознайомитися з християнськими звичаями і традиціями в нашому краї, вірою в Господа Бога наших країн, знайти своїх ровесників-друзів для навізування особистих близьких контактів, спілкування, обміну думок, прозрівання свідомості взагалі.

Поряд із відродженням первинних осередків «Просвіти» на Тернопільщині уперше в Україні започатковано відродження об'єднань «Молода Просвіта». Першою в цій благородній справі була Теребовлянщина. Михайло Михайлюк, голова райоб'єднання, вирішив відновити функціонування «Молодої Просвіти» в навчальних закладах району. Зі своїми роздумами поділився з членами правління. Задум схвалили. А далі пішли конкретні дії. Було ухвалено розпочати цю роботу у Струсівській загальноосвітній школі I–III ступенів. Восени 1991 р. тут створено молодіжне об'єднання «Молода Просвіта», перше об'єднання не лише на Тернопільщині, але й в Україні. Триста учнів 5–11 класів стали її членами. На установчих зборах було прийнято Статут. Районна газета «Воля» (25.07.1992) в першу річницю створення молодіжного об'єднання надрукувала Статут «Молодої Просвіти» (до речі, його потрібно називати «Положенням», бо молодіжне об'єднання не є юридичною особою), а в рубриці «Увага: досвід» — статтю методиста районного відділу освіти В. Морганчука «У дусі кращих традицій». Автор висвітлив

його поширення 12–13 травня 1995 р. був проведений всеукраїнський семінар-практикум: «Молода Просвіта: минуле, сьогодення, перспективи». Він проходив на Теребовлянщині і в м. Тернополі. В ньому взяли участь молоді просвітяни з усіх районів області та представники з кількох областей України. Їм було надано можливість ознайомитися з формами і методами роботи об'єднань «Молодої Просвіти» в навчальних закладах Теребовлі, Струсівської школи і третьому ПТУ м. Тернополя.

Надбання «Молодої Просвіти» та їх діяльність запозичено колегами Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Хмельницької областей.

До першого з'їзду «Молодої Просвіти» (30.05.1997) ми випустили методичний посібник «Молода Просвіта» Тернопільщини. Нині в обласному об'єднанні працює 429 об'єднань «Молодої Просвіти», які охоплюють 13 300 членів.

1992–1996 р. знаменні для обласного об'єднання чисельним зростанням первинних осередків, створенням структури. Наприкінці 1992 р. Товариство мало 14 434 членів, а на кінець 1997 р. їх кількість подвоїлася і становила 28 068 просвітян. Тепер в обласному об'єднанні працює 16 районних, 7 міських і 2 селищні об'єднання. Нині в них проводиться перереєстрація членів з одночасним врученням їм квитків, окремо для дорослих і «Молодої Просвіти», виготовлених обласним об'єднанням з єдиною нумерацією.

При первинних осередках, районних і міських об'єднаннях Товариства відновлено діяльність хорів, драматичних гуртків, музичних оркестрів, створюються книгозбірні. Хор «Просвіта» із Бережан, яким керує Зиновій Головацький, удостоєно звання «народного».

Идучи назустріч 130-літньому ювілею від дня створення «Просвіти» та 10-тиріччю відновлення її діяльності на Тернопільщині, просвітяни підсумовують свої здобутки за цей відрізок часу, вдивляються в майбутнє Товариства, збагачують його форми і методи роботи новими надбаннями в ім'я розбудови і зміцнення незалежної України, національного і духовного відродження співвітчизників.

*Богдан ГОЛОВИН,
голова правління Тернопільського
обласного об'єднання Всеукраїнського
товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка,
заслужений працівник народної освіти*

*На світлинах: народний аматорський хор «Просвіта» міста
Бережани; Дні Шашкевича у
Бережанах; сцена з вистави «Тарас
Бульба» драматичного гуртка
Бережанського районного об'єднан-
ня.*

Говорити про те, що Товариство із такою світлою і всім зрозумілою назвою «Просвіта» виникло в Полтаві в другій половині 80-х рр., було б не зовсім правильно. Адже культурно-просвітницькі громади не тільки існували, а й досить активно діяли на початку століття (згодом у період 1941–1943 рр.) на Наддніпрянщині, в тому числі й у Полтаві. Архівні джерела свідчать, що найефективніше вони (вже у якості «Просвіти») працювали в період визвольних змагань українського народу (1917–1921). Саме в ході цієї героїчної боротьби просвітня осередки і здобули авторитет поміж простих людей своєю чіткою національно-державницькою позицією (тим більше, що в цій площині працювали такі відомі на Полтавщині подвижники національної культури, як Леся Українка, Грицько Коваленко, Олекса Левитський, Віктор Андрієвський та інші) ... Після тих подій минуло кілька десятиліть, перш ніж представники нової генерації полтавської інтелігенції спромоглися відкрити з небуття ті осередки духовності, про які ще й досі з пошаною згадують старожили. Ця непроста, але почесна місія випала на долю культурно-просвітницького клубу «Рідне Слово», який заявив про своє існування в Полтаві наприкінці 80-х рр., а саме у жовтні 1987 р.

Ідея національного відродження, любов до рідної мови, традиції об'єднала тоді в культурно-просвітницьку громаду людей різного віку, незалежно від соціального стану та професії. Біля її витоків стояли: робітник комбінату «Полтавпромбуд» М. Кульчинський, письменник П. Ротач, студент-філолог, колишній полт'язень С. Пасішний, викладачі педінституту О. Ганяч та Н. Жигилі. Саме з «Рідного Слова» і розбудовувалась крайова організація Товариства української мови «Просвіта» ім. Т. Шевченка, незмінним головою якої залишається (вже 10 років) Микола Кульчинський.

Попервах шанувальники рідного слова збиралися в приміщенні міського будинку культури, де незабаром (після реєстрації Товариства) з'явилася і перша афіша з крамольним, як на Полтаву початку 1988 р., епіграфом:

*Без мови рідної, юначе,
Народу рідного нема.*

Таким був початок. Микола Кульчинський разом зі своїми найближчими однодумцями: Олександром Чирковим, Анатолієм Бутримом, яких також свого часу переслідувало КДБ, розуміли, що необхідно творити українську політичну силу для захисту корінних інтересів української нації. Настав час легальної праці для української справи. Культурно-просвітницька праця, спрямована на руйнацію імперсько-комуністичних стереотипів і міфів, повинна перерости у створення політичної організації, метою якої стане створення самостійної, соборної Української держави. Разом з тим, керівництво полтавського ТУМу, згодом «Просвіти», усвідомлювало самодостатнє значення просвітницької діяльності, її надзвичайно важливе значення для національного самоусвідомлення українців, для пропаганди української культури, для відродження української мови і завойовування нею статусу державної. Однією з перших акцій «Рідного Слова» був збір підписів за державний статус української мови ще в 1989 р. Перші підписи тоді поставили прості робітники-будівельники, які працювали з Миколою Кульчинським в одній бригаді.

Поступово коло проблемних питань, порушених просвітнянами, значно розширилося, аудиторні дискусії почали переноситися на вулиці майдани й охоплювали все більше людей. Такими гарячими місцями зібрань (залежно від мети і обставин) наприкінці 80-х ставали «Сонячний» та «Жовтневий» парки, майдани біля пам'ятника Т. Шевченку, кінотеатру ім. І. Котляревського. Такі виходи «в народ» мали чітке національне спрямування і завершувалися, як правило, покладанням квітів до пам'ятника Кобзареві, співом національних гімнів «Ще не вмерла Україна», «Ой у лузі червона калина», «Заповіт».

Незважаючи на те, що такі зібрання

ВІД КЛУБУ ОДНОДУМЦІВ ДО ПОЛІТИЧНОЇ СИЛИ

на той час були вкрай небезпечні і кількість людей на таких політизованих майданчиках була незначною, зміни у світогляді полтавців ставали все помітнішими, резонанс ішов досить сильний. Відстоюючи своє право на існування, за умов активної протидії комуністичних сил, політичні та громадські організації Полтави, передовсім Руху, який виник у Полтаві на основі «Рідного Слова» та «Просвіти», виступали організаторами численних політичних і культурно-просвітницьких акцій. Були серед них і свої, сказати б, місцевого колориту. Зокрема, почався рух навколо подій і наслідків Полтавської битви 1709 р., значення якої для України останнім часом викликало найрізноманітніші оцінки поміж науковців.

Одна з перших таких багатолюдних акцій навколо особи Петра І, відповідальність за провєдення якої перед владою взяв на себе голова Полтавського Товариства української мови Микола Кульчинський і в якій активну участь узяли просвітнями, відбулася 8 липня 1990 р. під час чергових роковин Полтавської «вікторії». Цей день увійшов у історію міста як «Сув'язь пам'яті». Тисячі полтавців літнього недільного дня вийшли на вулиці, щоб утворити живий ланцюг пам'яті по всіх безвинно загиблих і закатованих антинародними режимами українців. Він витягся через усе місто і з'єднав дві кінцеві точки – поле Полтавської битви та урочище Триби, до покотяться численні жертви сталінських репресій. У ході цієї акції було проведено багатотисячний мітинг на стадіоні «Колос» і відслужено панакхиду на Соборній площі поблизу Успенської дзвіниці по невинно убитим.

Численні політичні суперечки виникали також навколо особи опального земляка, головного отамана військ УНР Симона Петлюри. Нетерпимість до іншої думки і тенденційності поглядів, зокрема офіційно-комуністичних, призводила нерідко до непередбачених дій і навіть до сутичок. Так, 13 травня 1990 р., під час спроби відзначити пам'ять Симона Петлюри біля пам'ятника Т. Шевченкові охоронці правопорядку затримали окремих учасників запланованої акції, а

прибулих з інших міст на вокзалах зустрічав наряд міліції... Та минуло небагато часу і 26 серпня 1992 р. за ініціативою крайового відділення Товариства «Просвіта» у Полтаві відбулися перші наукові Петлюрівські читання, на яких виступили провідні політики і науковці України й діаспори: президент УНР в екзилі М. Плав'юк, письменник П. Мовчан, церковний і громадський діяч М. Степаненко. Відтоді ці читання стали в Полтаві традиційними і набули статусу всеукраїнських. Головна мета, що ставилася Товариством при запуску цих заходів, – відновити не тільки історичну справедливість, але й довести кожному, що Полтава – українське місто із своєю героїчною минувиною.

Завдяки копійчій праці науковців-просвітнян, над історичними першоджерелами поступово з'явилися і ґрунтовні наукові розвідки та дослідження. Внаслідок цієї чорнової роботи переосмислювалися історичні події, піднімалися (для широкого загалу) з небуття славні імена земляків. Особливо цінну науково-краснознавчу роботу проводили співробітники Державного архіву Полтавської області та викладачі педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка. На дискусійних трибунах та наукових конференціях неодноразово лунали виступи просвітнян: М. Кульчинського, П. Ротача, Т. Пустовіта, В. Ханка, В. Ревеґука, В. Коротенка, Ю. Волошина, Н. Кочерги та інших. Лише протягом останніх років було започатковано науково об'єктивний підхід до славних імен наших земляків: С. Петлюри, Патріарха Київського і всієї України-Руси Мстислава (С. Скрипника), В. Шепотьєва, І. Стеценка, В. Андрієвського, І. Рудичіва, М. Філянського, О. Русова, Г. Ротмістрова та інших. Тільки постійна матеріальна скрута Товариства не дає змоги сьогодні видати унікальні, вже підготовлені до друку праці П. Ротача «Полтавська Шевченкіана» та «Полтавська літературна діаспора» (словник).

Протягом звітного періоду найважливішими акціями, в яких Полтавська «Просвіта» брала безпосередню участь, також стали:

Встановлення на Панянському бульварі пам'ятного знаку українським

козакам, які полягли за незалежну Україну (липень 1991 р.), заснування в Полтаві університету українознавчих студій ім. В. Кричевського (березень 1992 р.) та Клубу місцевої інтелігенції (січень 1996 р.). Крім цього, з 1993 р. Товариство (без державної на те підтримки) розпочало книговидавничу діяльність (станом на 1 січня 1998 р. своїм коштом випущено 13 окремих видань), провадило торгівлю книжками, розгорнуло активне вивчення української мови (особливо в рр. 1990–1993), влаштувало численні літературно-мистецькі вечори пам'яті видатних українців, радіобесіди та інше.

Починаючи з 1995 р. Полтавське обласне об'єднання «Просвіти» щорічно організовує пластуцькі оздоровчі табори в мальовничих куточках Полтавщини; в 1996–1997 рр. відбулися навіть подорожі дитячо-юнацької команди «Просвіта-Баскет» на традиційні турніри до Франції; підтримуємо краєвих студентів факультету української філології Полтавського педінституту (для них заснована традиційна стипендіальна підтримка ім. братів Степаненків). Такий, далеко не повний перелік головних заходів Полтавської

«Просвіти» за останній період. Адже врахувати увесь спектр проведених просвітнями акцій непросто – діяльність Товариства справді широка і багатогранна (культурно-мистецька, видавнича, молодіжні програми). Про це свідчить ще один з напрямків її діяльності, не менш важливий, ніж названі нами вище.

З перших днів свого заснування налагодувалась співпраця Товариства з українськими організаціями за кордоном. Зокрема, з Товариством української мови ім. Т. Шевченка в Чикаго (п. Віра Боднарук), товариством «Полтавщина» з Чикаго (пр. Галина Грушецька, Олександра Дяченко-Кочман), бібліотекою ім. С. Петлюри в Парижі (п. Василь Михальчук). Водночас зміцнювалися контакти і на приватному рівні. Чимало полтавців-земляків, які з різних обставин опинилися за кордоном, після залізної зависи знову прагнули до рідної домівки і, по можливості, робили посильні внески у фонд відродження міста, культурним та науковим закладам, громадським організаціям, у тому числі й Товариству «Просвіта». Завдяки подвижницькій праці земляків якісно зросли і фонди просвітнянської бібліотеки. Станом на 01. 01. 1998 р. вони становили близько 2 тисяч одиниць рідкісних видань України й діаспори. Лише через нестачу вільної площі (і нерозуміння цих проблем офіційною владою) не вдалося відкрити для широкого загалу діючу бібліотеку при Товаристві.

Для полтавських просвітнян 1998 рік особливий, ювілейний. Адже виповнюється не тільки 130 років Всеукраїнському товариству «Просвіта», а й 80 років її Полтавському обласному об'єднанню. Сподіваємося, що цей рік стане ще одним щаблем до нових досягнень Полтавської «Просвіти» в тяжкій і жертвовній праці для України, для рідного народу.

Прес-центр
Полтавської «Просвіти»

На світлий: група українців, які брали участь у маніфестації 9 квітня 1917 р. в м. Ромнах Полтавської губернії.

Відкриття Народного Дому «Просвіта» в Рахові (1931 р.)

Товариство «Просвіта» в Закарпатті було засноване в травні 1920 р. Під благотворним впливом прогресивно налаштованої української інтелігенції, зокрема його незмінного голови Ю. Брацайка, активістів А. Волошина, В. Желтвая, М. Брацайка, В. Гренджі-Донського, Д. Німчука, І. Панькевича, В. Бірчака та ін. у 20–30 рр. в краї проводилась широкомасштабна робота з метою поширення народної освіти, культури, сільськогосподарських знань тощо. Так, кількість народних шкіл у ці роки зросла з 475 до 973 у 603 містах і селах з 214 присілками, з'явилося багато середніх загальних і спеціальних навчальних закладів. Уже в 1933 р. у краї працював 61 хор, понад 250 театральних і драматичних гуртків, 27 духових, 9 струнних і 3 балалаечні оркестри, понад 150 лекторських груп, чого в краї до 1920 р., крім двох-трьох церковних хорів, зовсім не було. З 1918 по 1939 р. видавалося близько 80 газет та журналів, календарні щорічники. Внаслідок саме такої культурно-освітньої та культурно-просвітньої роботи стала можливою боротьба за Карпатську Україну в 1938–1939 рр., її відчайдушний захист від угорських загарбників у березнів дні 1939 р. на Закарпатських Крутах – Красному полі під Хустом, виявлений героїзм під Виноградом, Раховом, у Білках та за інші населені пункти.

Окупувавши Ужгород восени 1938 р. (згідно з Віденським арбітражем), угорські фашисти визнали «Просвіту» поза законом, а Народний Дім «Просвіта», споруджений на народні пожертвування, передали Подкарпатському Обществу Наук (ПОН). З того часу ця народна святиня майже цілеспрямовано, без будь-яких ремонтів, руйнувалась як коричневими, так і червоними, коли останні, до всього, в ній влаштували гарнизонний будинок офіцерів. Не краще поводитися з цим народним добром, на жаль, і військові Української армії до літа 1996 р. Тільки восени 1997 р. напівзруйновану споруду повернуто її справжньому власникові – громаді.

Закарпатське об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка є прямим спадкоємцем обласного Товариства української мови ім. Т. Шевченка, заснованого в Ужгороді 9 січня 1989 р. Зі своєю новою назвою воно діє з 13 жовтня 1991 р. – наступного дня після реорганізації, що відбулась у столиці новопроголошеної незалежної України. Незабаром були зареєстровані й міськрайонні та районні об'єднання «Просвіти», а саме: Ужгородське та Мукачівське – міськрайонні, Берегівське, Виноградівське, Воловецьке, Іршавське, Міжгірське, Перечинське, Рахівське, Свалявське, Тячівське та Хустське районні об'єднання.

А вже до цього часу в інтересах утвердження в краї прагнень до самостійної держави проводилися найрізноманітніші заходи (мітинги, конференції, дискусії, «круглі столи» тощо). Найбільшою серед них була конференція до 52-ї річниці Карпатської України (15.03.1991). В її роботі взяли активну участь Ю. Балега, В. Бедь, Г. Божук, О. Борець, М. Вегеш, В. Ганчин, В. Зілгалов, Ф. Сас, П. Федака. У відновлення історичної пам'яті народу активно включились й М. Бандусяк, Ю. Зейкан, М. Красняник, М. Левдар, М. Папарига, В. Піпаш-Косівський, П. Потушняк, Ф. Савчур, І. Черничко, П. Чучка (старший), П. Чучка (молодший), М. Шваб та інші.

На самім початку діяльності при обласному об'єднанні утворився осередок «Народовець» – активний колективний про-

ЗАХИСНИКИ ІДЕЙ УКРАЇНСТВА

пагандист та захисник ідей українства. Довгі роки його головою працює кандидат педагогічних наук І. Небесник. Серед його слухачів найактивніші: І. Черничко, С. Кохан, Ю. Керекеш, М. Бандусяк, М. Опрендик, В. Цюка, О. Громовчук, І. Сочка, М. Дудчук, О. Лишак, була Г. Мандзюк, О. Пайкош, М. Товт, М. Шваб та інші.

Обласне об'єднання свого часу щиро привітало створення обласної організації Союзу українців (голова проф. О. Ганич), обласне Товариство ім. Олени Теліги (голова канд. істор. наук Г. Божук), Братство «Карпатська Січ» (голова М. Джандя), молодіжну організацію «Пласт» (керівник О. Глуханіч) та ін. Активно співпрацюємо з Українською Народною Радою Закарпаття (голова Ю. Балега), обласним відділенням Конгресу української інтелігенції (голови Б. Галас, С. Бобиньчак).

Найбільшою віхою нашого краю до проголошення незалежності була Карпатська Україна. Серед щорічних відзначень цієї славної історичної події в житті закарпатців особливе місце зайняла її 55-а річниця з Міжнародною науковою конференцією «Карпатська Україна – пролог відродження Української держави», коли заодно було відзначено й 120-річчя від дня народження її президента Августина Волошина. На жаль, і досі не розшукано могили патріота краю, замученого більшовицькими сатрапами в Лефортовській тюрмі білокамінної в липні 1945 р. Нині вже розпочато підготовку до 60-річчя цієї буремної весни 1939-го. Зусиллями просвітанів відшукано та помічено хрестами могили сотень загиблих і розстріляних угорськими фашистами січовиків: на Краснім полі, у Великій Копані, Білках, Рахові, Перечині, Великому Бичкові, Ясіну, Нижніх Воротах, Стеблівці, Соймах та інших населених пунктах; відкрито та освячено меморіальні дошки А. Волошина, В. Гренджі-Донському, А. Штефану, Д. Климпушу та ін. На з'їзді світового Братства «Карпатська Січ» (18.08.1994) колишні січовики П. Баєр (Канада) та О. Палаташ (США) на руки голови проводу цього Братства М. Джанді поклали синьо-жовтий прапор карпатських січовиків 1938–1939 рр., збережений патріотами в діаспорі. Героїчну сторінку в житті карпатських січовиків компактно викладено у виданні «Карпатська Січ» з матеріалів науково-практичної конференції, що відбулась 11–12 березня 1995 р. (редактор-упорядник проф. В. Худаніч).

Обласне об'єднання підтримує постійні зв'язки як з колишніми січовиками, так і іншими патріотами краю, що з політичних

мотивів вимушені були покинути рідну землю, які, мов птахи, розлетілися по всіх світах. Нині майже всі вони ведуть боротьбу за піднесення авторитету України у світовій співтоваристві. Це, зокрема, А. Глуханіч (Австралія), Віра та Богдан Боднаруки, О. Баран, О. Данко, о. Зореслав, Ю. Кубіній, М. Копинець, М. Кедюлич-Хименець, В. Маркус, Г. Кардашинець (США), М. Логуш (Канада), брати Шутки (Швейцарія, Чехія), М. Бобота, Ю. Костюк, А. Пекар, М. Гезе (Словаччина), К. Митрович (Франція), І. Жегуц (Німеччина) та ін.

Проводимо значну роботу щодо оприлюднення фактів і подій, які попередніми режимами ховалися за сімома замками. Так, улітку 1992 року в Мукачеві науково-практична конференція врочисто відзначила 50-річчя ковнерівського руху – на честь понад 150 студентів торговельної академії, гімназії та інших навчальних закладів краю, а також найсвідоміших селян Тячівщини, Іршавщини, Перечинщини та інших округ, які зазнали тяжких тортур, а потім були засуджені на різні строки ув'язнення за те, що боролися «за відторгнення Закарпаття

На високому рівні протягом останніх років громадськості відзначено: 190-ліття письменника, автора десятків підручників та посібників, активного громадського діяча О. Духновича; 120-ліття поета, драматурга, вченого-історика проф. В. Пачовського; 110-ліття видатного музикознавця, композитора і диригента О. Приходька; 100-ліття письменників Луки Дем'яна та В. Гренджі-Донського; діяча Карпатської України С. Ключурака та просвітителя Л. Бачинського; 90-ліття драматурга і артиста Ю. Шерегія та діяча Карпатської України В. Шандора; 85-ліття історика, члена уряду Карпатської України Ю. Химинця; 80-ліття письменника А. Патруса-Карпатського та художника Ф. Лазорика; 75-ліття учасників ковнерівського руху єпископа І. Маргітича, В. Худаніча, В. Цюки, М. Шваба, інших патріотів краю – Ю. Керекеша, В. Піпаша-Косівського, М. Дудчука, письменників І. Чендея та П. Углярченка. На високому рівні відзначено річницю розстріляних у Бабиним Яру І. Роґача, О. Теліги, В. Кузьмика (Петренка), загибелі поручика УПА І. Кедюлича, героя Карпатської Січі О. Блестива та ін.

від Угорщини і возз'єднання з матір'ю-Україною». Саме вони – колишні 50 в'язнів палацу Ковнера, які нині проживають у краї, є найнадійнішим загоном «Просвіти» в роботі щодо утвердження та розбудови незалежної України (єпископ греко-католицької церкви І. Маргітич, проф. В. Худаніч, М. Петричко, В. Цюка, Ю. Бісун, І. Сочка, М. Папарига, М. Козуб, М. Шваб та ін.). У серпні 1997 р. просвітанська громадськість краю за підтримки обласної та Мукачівських міської і районної державних адміністрацій урочисто відзначила 55-ту річницю з часу того ув'язнення молоді. На науковій конференції було проведено й презентацію книги про ті події – «За українське Закарпаття».

Обласне об'єднання виявило ініціативу і взяло на себе обов'язок щодо підготовки та проведення міжнародних науково-теоретичних і науково-практичних конференцій з метою глибокого вивчення національного складу населення краю, його господарської діяльності, політичних, ідеологічних устремлень. Це зокрема: «Українські Карпати: етнос, історія, культура» (1991), «Культура українських Карпат: традиції і сучасність» (1993), «Закарпаття в загальноукраїнському контексті ХХ століття» (1995), «Міжетнічні міжконфесійні відносини в Карпатах» (1996).

Завдяки редакторам-ученим В. Маркусу, О. Мишаничу, В. Худанічу та П. Чучці, передовсім спонсорам з діаспори, за матеріалами перших трьох заходів видано чудові томи по тисячі примірників кожен, що добре сприяє активному проникненню в маси ідей і думок доповідачів та виступаючих на тих форумах. В основному на їхні гроші видано й інші книги: Августин Волошин. «Твори» (1995), «Хустська гімназія» (1994), «Берегівська гімназія» (1997). Нині підготовлено до друку колективну монографію «Закарпаття в роки угорсько-фашистської окупації».

Ученими було спростовано потуги лідерів політичного русинства, ніби закарпатські українці спільно зі словацькими та польськими і югославськими русинами-українцями є «окремлішим» русинським народом, що не має нічого спільного з українцями східного схилу Карпат. Однак ця боротьба ще не закінчена.

Вирішуючи складні завдання щодо захисту та утвердження української державності, просвітані краю постійно віддають шану тим, хто вже давно виношував ідею створення незалежної Української держави та ставив її на віршення в попередні епохи чи нині активно втілює її в життя.

Вшанування загальноукраїнських постатей чи суспільно-політичних подій єднає наших просвітанів з братами східного схилу Карпат, дає насагу ще міцніше братися за вирішення різноманітних питань державотворення. Саме під такими прапорами проходили святкування круглих річниць О. Ольжича, М. Садовського, М. Рильського, І. Франка, М. Грушевського, Б. Лепкого, В. Сосюри та ін.

Центральною проблемою з осені 1989 р. була і залишається боротьба за узаконення української мови як державної. Уже в 1992 р. було організовано науково-практичну конференцію «Українська мова на Закарпатті в минулому і сьогодні», за матеріалами якої видано естетично оформлений, змістовний том. У 1993-му вивчалася ситуація упровадження української мови в адміністративних організаціях, військових частинах. У 1995 р. відбулось обласне свято української мови «Мова моя материнська». У 1996 р. по містах і селах було проведено «круглі столи» з питань мови. На її захист по обласному телебаченню виступили голова об'єднання, проф. П. Чучка та відповідальний секретар обласного об'єднання М. Могорита (жовтень 1997).

Погіршення матеріально-побутового забезпечення війська стояло і стоїть на перешкоді психологічного зближення з ним просвітанів. Проте і в критичні моменти наші ентузіасти йдуть у казарми, щоб спілкуватися з військовими, влаштовувати бесіди, «круглі столи» тощо. Це передусім письменник Ю. Керекеш, доцент університету І. Сенько, директор школи І. Лазар, проф. В. Худаніч, М. Могорита та інші. В попередні роки, зокрема, коли Міністром оборони був генерал Морозов, з офіцерами військових частин проводилися регулярні заняття з української мови, збирались українські книжки для військових бібліотек.

Просвітанська громадськість краю гідно відзначила 75-ліття заснування «Просвіти» в Закарпатті (1995) та 60-ліття першого з'їзду «Просвіти», що відбувся в 1937 р. Новою віхою в її життєдіяльності стане 130-ліття заснування «Просвіти» в Україні, яке, сподіваємось, надихне всіх нас на благотворну працю в ім'я самостійної, процвітаючої України.

П. ЧУЧКА,
голова Закарпатського об'єднання
Всеукраїнського товариства «Просвіта»
ім. Т. Шевченка, професор

М. МОГОРИТА,
відповідальний секретар об'єднання

У центрі Києва, там, де починається Володимирська вулиця, де гостинно зустрічає відвідувачів Історичний музей, є невеличкий шматочок заповідної землі. Ця місцина має давню назву -- Старокиївська гора. Навколо височать багатоповерхові сучасні будинки, а тут -- оксамитовий килим зеленого різнотрав'я. На ньому, наче креслення, викладено з камінчиків обриси будівель, що колись прикрашали цю землю. Чудовий цей куточок нашого міста в будь-яку пору року, та особливо -- в літнє надвечір'я! Коли надходять сутінки, на Старокиївській горі -- тиша, тільки вітерець приносить з Подолу переспів дзвонів Фролівського монастиря і погойдуює трави, і, здається, вони стиха про щось шепочуть. Може, згадують давнє минуле? Хто зна, можливо, живе в нетлінній пам'яті трав той день, коли...

...З хрестом,
Опромінений,
Ласкою Божою в серце зранений,
Виходить Андрій Первозваний,
Ступає на гори:
«Благословенні будьте, гори!»

На ці рядки надихнув Павла Тичину літопис «Повість минулих літ» розповідає, що коли апостол Андрій, мандруючи по світу, прийшов на Дніпрові кручі, де опісля постав Київ, він промовив до своїх учнів: «На сих горах возсіяє благодать Божа, і буде город великий, і церков багато воздвигне Бог». І зійшов він на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста».

На місці тому, де, за легендою, поставлено було святого хреста, чарує нині витонченою красою славнозвісна Андріївська церква. Про те, як збувалося пророцтво апостола, теж читаємо в літописі: «То було три брати: одному ім'я Кий, а другому Шек, а третьому -- Хорив, і сестра їх Либідь... Зробили вони городок [] на честь брата їх найстаршого назвали його Києвом».

Перший Київський дитинець, напевне, був з дерева. Київські тесли набули слави своєю майстерністю. Можливо, трави пам'ятають, як стукотили їхні сокири.

Минали століття. На Старокиївській горі розпочато будівництво князівського палацу. Дослідники вважають, що то була перша в Києві кам'яна споруда, найвиродніше -- палац княгині Ольги. Археологи розкопали його кам'яний підмурок.

Спливали роки. На київському столі -- князь Володимир, якого історики назвали Великим, а народ -- Красним Сонечком. Він зібрав і об'єднав землі Київської Русі, прилучив нові. Далеко сягали кордони Володимирової держави: на заході її оберігали Карпати, на півдні омивали хвилі Чорного моря, під міцною рукою князя були і Новгород, і Тьмутаракань. Проте безсмертним його ім'я зробили не ратні подвиги, а принесене ним у Київську Русь світло християнства.

За Володимира на Старокиївській горі з'явилися нові кам'яні споруди: палац князя, гриниця для дружинників, палати княгині. Здавна містилось тут і Перунове капище. І вдень, і вночі палало багаття перед ідолом, якому на знак чергової князівської перемоги приносили щедри жертви. Вдалий похід Володимира на печенів кияни вирішили відсвяткувати з особливою пишнотою, а волхви та старійшини порадили переможцю віддати Перунові за старим поганським звичаєм -- людською кров'ю.

Страшний жеребок випав на долю молодого варяга Іоана, який разом з батьком Федором, Володимировим дружинником, мешкав неподалік Обидва були християнами. Вислухавши жахливий вирок, батько кинувся вмовляти, благати киян відмовитися від хибного поклоніння дерев'яному бовванові, повернути серця до справжнього Бога -- Христа. Розлючений натовп сприйняв його слова як образи Перуна. Люди наче осжажили -- батька і сина замордували на смерть. Згодом Федора та Іоана православною церквою було канонізовано.

З давніх-давен існувала у християн традиція -- будувати храми на могилах

мучеників за віру Христову. Охрестившись, князь Володимир волів ревно додержувати звичаїв та канонів своєї нової віри. Тому перший у Києві кам'яний храм, задуманий ним 989 року, вирішив збудувати на місці загибелі Федора та Іоана. Нова велична споруда мала стати не тільки символом утвердження християнства в Київській Русі, але й головним храмом та митрополією.

Будували церкву і запрошені до Києва візантиці, і свої, місцеві майстри. Керувати будівництвом князь доручив протопопові Анастасу Корсунянину. Поєднання візантійського архітектурного мистецтва з високим рівнем майстерності та будівничою традицією київських умільців дало світові храм дивовижної краси.

І ось настав день його освячення. Сталося це тисячу років тому -- 996 року. Подумки уявмо собі цю подію.

Святково одягнений натовп уже оточив церкву, а людей, наче в повільній воді, все прибуває і прибуває. Щіри вигукі захоплення зливаються в суцільний радісний гомін. Та й є чим милуватися! Величчю гармонію новобудови створювали порфірове облицювання стін, цоколи з полірованого червоного граніту, вишукані візерунки кладки з теплої рожевої

дици... Ось даю церкві сій... од маєстності своєї і од моїх городів десяту частину...»

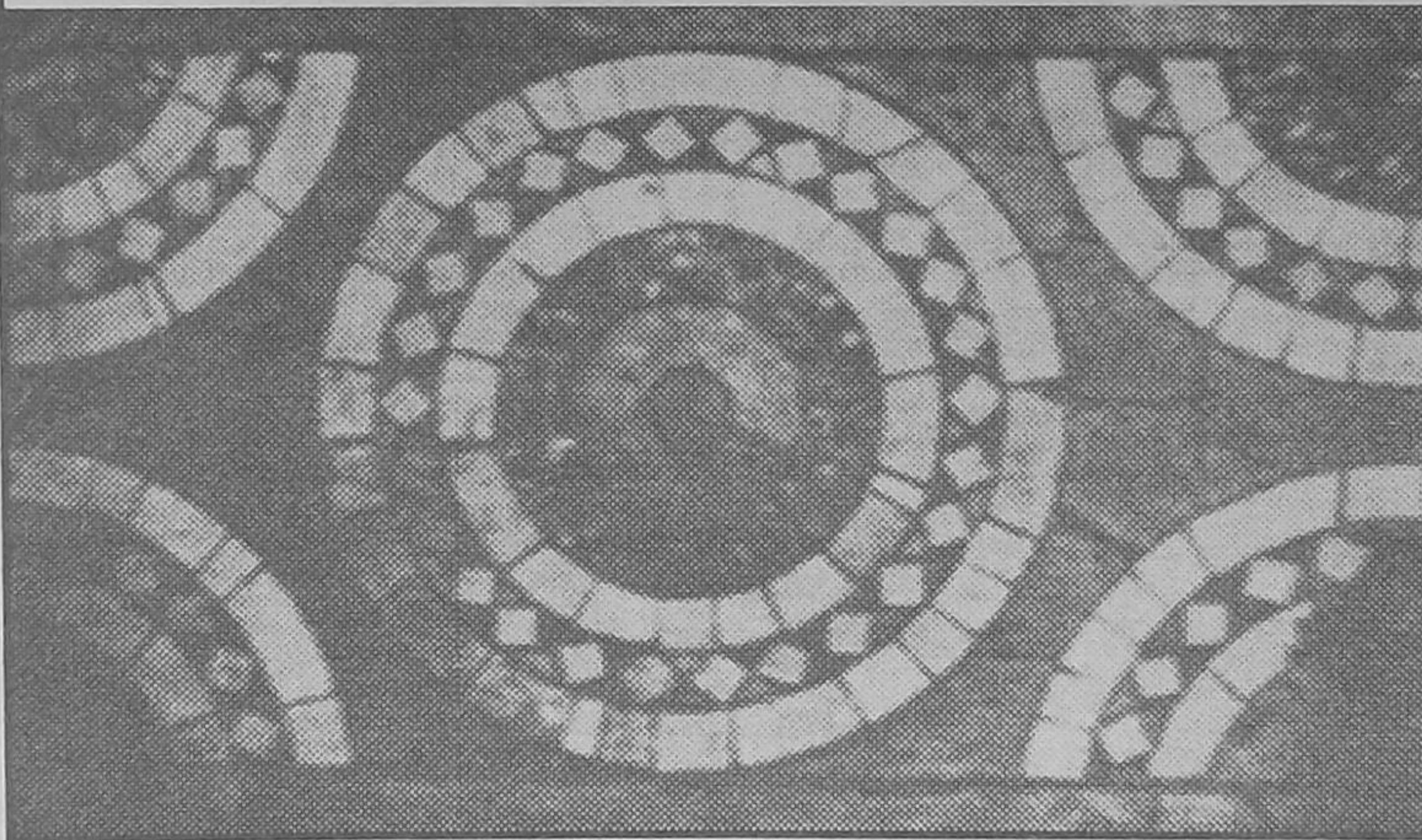
Відтоді й пішло: залишилась у пам'яті народній, зафіксувалася в літопису назва «соборної мармурової» -- Пресвятої Богородиці Десятинна церква. А ще: кияни кілька століть потому, навіть у XVII сторіччі молитися ходили до «Богородиці у Дівовъ», поєднали християнську Пречисту і язичницьких «дівъ», що побуджували в давнину незмінний подив їх далеких предків.

Залишилась пам'ять і про «свято велике», влаштоване Володимиром у день освячення церкви Десятинної: «Всіх щиро нагородив князь -- і бояр, і старців городських, і вбогих, і всім роздав багато добра», -- так розповідає літописець.

Жодної замальовки Десятинної церкви часів Володимира Святославича не збереглося. Реконструювати її зовнішній вигляд і пишній інтер'єр допомогли численні археологічні знахідки -- залишки мармурових оздоб, мозаїк, кольорових плиток, рештки фресок. Особливо вражає фресковий уламок з фрагментом обличчя святого чи янгола: великі чорні очі

ДОЛЯ СТАРОДАВНЬОЇ СВЯТИЦІ

До 1000-ліття Десятинної церкви

плінфи. Загальний подив викликає мідна квадрига, юрмляться люди біля дивовижних кам'яних «Дівъ» -- статуй, створених, мабуть, ще в античні часи. Це трофеї, які Володимир Великий вивіз зі скороного Херсонеса. За прикладом правителів Риму і Константинополя князь прикрасив ними головну площу своєї столиці.

І ось наче хвиля прокотилася натовпом: у супроводі пишного почту вступає під склепіння церкви сам Володимир Красне Сонечко. Впевненою ходою крокує князь повз величчю мармурові колони, оздоблені різьбленими капітелями, попід мереживом арок, ковз стрімкі пілястри, що переходять у високі склепіння. Сонячне світло, проникаючи крізь вузькі вікна, грає на стінах, де переплетіння мозаїк та інкрустацій обрамляє лики святих і янголів, висвітлює грецькі літери настінного напису. Вясковому промінню наче палахкотить коштовний килим мозаїчної кам'яної підлоги, на якому в чарівнім узорі з'єдналися червоні порфіри, білосніжний мармур, строкати плитки.

У центрі підлоги, подібно до храмів Херсонесу і Царградських палаців, -- обов'язковий омфалій, коло з різнокольорових концентричних смуг, -- матеріалізоване уявлення про пуп, центр землі, символ, що перейшов до християн з античного світу.

Милують око взяті в Корсуні дорогі ікони, хрести, посудини -- прикрашають нову церкву, спадкоємницю пишному візантійським храмам. Ні, не поступається новозбудована ти Софії Царградській, в якій «не знаєш, чи на небі ти, чи на землі!»

І звернувшись в день освячення схвильований князь до Бога з такими словами: Господи Боже, поглянь на церкву цю, що її спорудив я, недостойний раб твій, на честь Прісноподви Марії Богоро-

дивляться крізь віки з такою силою експресії, що від них неможливо одвести погляд. Майстерність митця засвідчує спроможність передати складну гаму людських почуттів.

Чудовий храм, велична митрополія, Десятинна церква була ще й усипальницею київських князів. Задум Володимира про національний пантеон втілювався і самим князем, і його нащадками. Сюди було перенесено з Аскольдової могили останки першої київської княгині-християнки Ольги. Тут було поховано самого Володимира, його дружину Анну, їхніх дітей. З храмом Богородиці Десятинної пов'язаний і безперечний в історії православ'я факт: Ярослав Мудрий наказав викопати, охрестити і перепоховати в ній останки дядьків своїх, Олега і Ярополка, померлих язичниками.

І тягнулися до катедрального храму з усіх усюд люди віруючі, минула слава про його красу і багатство.

Та, на жаль, не завжди Десятинна церква була місцем урочистостей і святкових відправ. Чорними хмарами налігали на Київ за поживою дружини руських князів, орди половців і печенігів. Найспустошливішими для Десятинної стали набіги воїв Андрія Боголюбського, Мстислава Андрійовича, Рюрика Ростиславовича. І стоптували грабінники прекрасну мозаїку церковної підлоги, залишали брудні сліди на дорогішому мармурі омфалія.

Пограбована, опоганена, Десятинна церква все ж відроджувалася. Та набігався фатальний 1240 рік. На Київ ішов Батий.

Кияни знали, який страшний ворог загрожувє їм. Місто готувалося до оборони, і зброю брав у руки кожний, хто міг. І ось із сторожових веж дозорці побачили

татарське військо. Почалася облога Києва.

Хан планував увійти в місто крізь голівні, Золоті ворота. Але не вдалося. Вдерлися татари в Київ через Лядські ворота. Надійшов ранок 6 грудня 1240 року. Місто палало. Кого не брали в полон -- вбивали. Хто ще лишався живим, кинувся до Десятинної церкви. Склепіння Божого храму з давніх-давен -- останнє місце останньої надії на порятунок. Люди бігли до церкви, а ворожі стріли наздоганяли нещасних. Картину страшної трагедії переконливо відтворили сучасні археологічні знахідки, і серед них чи не найбільш вражаюча -- дитячий скелет разом із останками кішечки. Мабуть, хотів малюк врятувати улюблену тваринку -- та разом загинув...

Той, кому пощастило добігти й сховатися за міцними мурами, можливо, вже зітхнув з полегшенням, проте Батий, для якого не існувало понять ані милосердя, ані святості храму, ані недоторканості святині, наказав підвести стіноруйнівні машини. Нищівні удари сипалися безжалісно. І стіни Десятинної не витримали, впали, утворивши велику братську могилу.

На кілька століть замирає життя на Старокиївській горі. Вирує лише гомінкий торговий Поділ. Про Київ XVI--XVII сторіччя дізнаємось од таких свідків, як історик Т. Гваньїні з Верони, німецький хроніст Р. Гейденштейн, австралійський дипломат Е. Лясога, військовий інженер поляк В. Боллан. Останній залишив по собі перше «Описание Украины», датоване 1640 роком. Всі, кого доля або службові справи привели в ті часи до наших країв, спільні в думці, що «навіть руйновища розорених церков і монастирів стверджують колишню пречудовність і справді царствену величчю давньої столиці України-Русі».

Ні, не роки, а люди загоюють рани своїх міст. Відродження нації починається з відродження її святинь, і дбати про це мають передусім духовні пастирі. Києву пощастило: серед його митрополитів були високоосвічені люди, справжні просвітителі-гуманісти. І між ними -- Петро Могила, Рафаїл Заборовський, Євген Болховитнов.

Петро Могила сприяв відбудові Софійського собору, церкви Спаса на Берестові, Золотих воріт. Він же починає перші археологічні розкопки на місці руїновищ Десятинної. Згодом митрополит зводить тут невеличку церкву, в будову якої були органічно вмонтовані залишки південно-західної стіни зруйнованого татарями храму. Ця, не схожа на Володимирський «сад Божий», церквочка проіснувала майже 200 років, доки її не було розібрано за ветхістю.

На цей час естафету Петра Могили приймає владика Євгеній (Болховитнов). 1824 року він доручає археологу-аматору киянину Кіндратію Лохвицькому розвідку на території згаданої церквочки. Роботи Лохвицького, незважаючи на невисокий методичний рівень і дилетантизм, все ж заслуговують позитивної оцінки. Вони збуджували цікавість до історичного минулого Києва, наочно продемонстрували невичерпні можливості саме археологічних досліджень для вивчення київської давнини.

Протягом XVIII--XIX століть було кілька пропозицій щодо спорудження нового храму на місці стародавньої святині. 1828 р. імператор Микола I доручає проектування архітектору В. Стасову. Нова церква в квазівізантійському стилі не мала, на жаль, нічого спільного з Володимировою Десятинною, хоча і зберегла її назву. Цей храм проіснував до 1935 р. У страшну сталінську добу, коли нищилися пам'ятки старовини, особливо пов'язані з релігією, Десятинну церкву було розібрано.

Але пам'ять про першу кам'яну християнську церкву України жива. Наче урочистий реквієм Пресвятої Богородиці Десятинній церкві прозвучало в Києві влітку 1996 р. багатоголосся Міжнародної конференції, присвяченої тисячоліттю освячення храму, а також численні виставки, телевізійні та радіопередачі, виступи в періодиці.

Надвечір'я. Тиша на Старокиївській горі. Останні промені сонця осявають кам'яний хрест, що височить на оксамитовому килимі різнотрав'я. Хрест -- пам'ятник киянам, які 6 грудня 1240 року загинули під уламками свого храму. На хресті напис: «Єдину чашу смертну пиша вси вкупє мертвии лежаша». Вклонімося перед цим пам'ятником і згадаймо, що встановлено його на тому заповідному місці, де височили колись стіни церкви Богородиці Десятинної.

Пола УТЕВСЬКА,
Наталія САЗОНОВА

На світлинах: руїни Десятинної церкви в Києві на початку XIX ст.; мозаїчна підлога Десятинної церкви.

Панченко Володимир Олександрович народився 9 лютого 1973 року в місті Києві. Ще в школярські роки виявляв інтерес до української літератури, етнології, історичних наук, зокрема геральдики. Вищу освіту здобув на філологічному факультеті Київського університету, де нині навчається в аспірантурі при кафедрі історії української мови, а також паралельно при кафедрі архівознавства і спеціальних галузей історичної науки історичного факультету, не полишаючи нових пошуків у галузі історичного краєзнавства. Протягом 1994--1997 рр. працював на посаді старшого наукового співробітника Музею гетьманства у м. Києві. Опублікував кілька статей із питань геральдики в газеті «Вечірній Київ» та часописах «Київська старовина» і «Сіверянський літопис». 1993 року у видавництві «Фотовідеосервіс» при Київському університеті в серії «Бібліотека українця» видав книжку «Соборний герб України», присвячену історії загальнонаціональної та земельної геральдики України. 1997 року в цій же серії вийшли також брошури «Павло Скоропадський і Україна» та «Історія української гривні» (обидві написані у співавторстві). Протягом 1991--1995 рр. працював над монографією «Герби міст України», яка вийшла друком 1996 р. у видавництві «М. П. Коць» (Київ--Нью-Йорк). Писати поезію почав ще зі шкільних років, під час навчання в університеті двічі (1994 та 1995) виборював перше місце на факультетському конкурсі молодих поетів. Твори, представлені на цих конкурсах, публікувалися в газеті «Київський університет». 1997 року опублікував добірку сонетів на тему «Стародавній Київ» у газеті «Слово Просвіти».

ШЛЯХ НА ВАСИЛІВ

Індикти, місяці, літа минають,
Століття плінуть -- десять близнюків...
А він, як і давніш, у Василів
Путь воям та боярам простеляє.

Серед химерних кам'яниць розмаю,
Де грам готичний гордо шпилі звів,
Він, прастарий, до рідних теремів
Князів із бойовища закликає.

Крізь тінь епох, крізь забуття людей
Веде він зачудованих гостей
Ізнов до Василевського двору,

Де хвиля Стугни плескіт свій стрімкий
У спів спліта, врочистий і ясний,
Із дзвонами триглавого собору.

ДУХНОВИЧ

У гордім краї сивочолих гір,
Співаюк мудрих, чарів чудотворних,
Де вже не сотню літ у шмарах чорних
Ховає дух неволі згоду й мир,

Де слово «раб» у книгу давніх пір
Зухвало пишуть Габсбург із Шенборном,
І жодна сила в ній не перегорне
Тих аркушів таврованих папір, --

Навчає він, жартує і співає,
І відпочинку жодного не знає
Його святе натомлене перо, --

І вже лунає слово поміж людом,
Змиваючи раба старе тавро:
«Я вільний! Русин був я, єсьм і буду!»

СТОРОЖЕНКО

Нащадок вусанів-січовиків
І давнього полковницького права,
Полупанків повіту гетьман бравий,
Анекдотист, вояк і детектив --

Він під пером невтомним відродив
Дух характерства, дух лицарства й слави,
Той дивний дух, який евшан білявий
Розносить понад килимом степів...

Де дух той, де? У нездійсненнім сні.
І непокірних прадідів пісні
Вбиває вже валуєвське чорнило,

Проект герба УНР, запропонований 1917 р.
М. Грушевським

Та не змовка його бандури дзвін:
Не уві сні -- в прийдешнім бачить він
Химерних молодців красу та силу.

КАМ'ЯНЕЦЬ

Під сльйвом знаку сонця в небесах,
Немов одвічна волелюбна мрія,
Він гордо й непорушно височіє
Над Смотричем, на предківських горбах,

Де досі по литовських трьох братах
Живою кров'ю пам'ять пламеніє,
Де душі їх ніколи не прошиє
Кинджалом гострим мінарету дах.

Де знак віків живе в химернім слові
Про гамірні й веселі княжі лови,
Там скеля -- не маленький камінець --

Над струменями Смотрича постала:
Її врочисто й ясно увінчала
Народна слава -- сонячний вінець.

АНДЕРСЕН. Із циклу «Казкарі»

Вродившись між цісарок та індиків
Потворним довгошійм каченям,
Віддавши думи мріям та казкам,
Злітав на крилах він, мов лебідь дикий,

Над світом дрібнодушним і столиким,
Де шахраї кладуть фальшивий лям
На мантії уявні королім,
Де іграшка стає співцем великим...

Та серце в заметілі сніговій
Не мерзло, оживало, йшло у бій
Із темним царством чар відьом та тролів,

І казка дітям дарувала сміх,
Розкривши кольорові парасолі
Над головами мрійників малих.

СЕЛЬМА ЛАҒЕРЛЬОФ. Із циклу «Казкарі»

Не в чарівливім сні, не крізь дрімоту --
У світлі сонця бачила вона,
Як розіляла рідна сторона
Світами синь озер і хліба злото.

Мов з висоти пташиного польоту,
Як хлопчик той, що з дикими гусьми
Мандрює в край суворої зими,
Дивилася вона, й ліси, болота,

Моря, озера, замки і міста --
Вся Швеція кохана і свята, --
Все казкою в думках її ставало,

Де приповісті передвічних днів,
Мов бронзові фігури королів,
Від слова чарівного оживали.

СЛОВО СВЯТОГО МАТВІЯ

В Капернаумі вік свій молодий
Я марнував над осоружним митом,
Яким теля золочене несите
З рук цісаря живило шлунок свій.

Не чув я ще, Алфеїв син Матвій,
Слів Того, хто, рознісши Слово світом,
На букви фарисейів та левітів
У відповідь слав Правди знак святий...

Та ось з'явився Він. «Іди за мною!» --
Почув я клич, і стежкою вузькою
Помандрував за Ним серед братів...

«Ти грішний!» -- фарисейську чув я мову,
Та не зважав, бо знав, що не здоровим,
А творим душам треба лікарів.

ЧОРЛЬОНІС. СОНАТА ВУЖА

Мов мудрий змії, -- не чорна злом змія, --
Мій помисл у світах добра шукає,
Коли мостами чарівного краю
Мандрую в незбагненних мріях я,

Коли у небі золота зоря
До себе сльйвом погляд закликає --
Й над скелями й проваллями злітає
У височинь фантазія моя,

Коли пливу я через сто морів,
І гамір ранків, вечорів та днів
Метеликами пурха над водою.

І знаю я: зустрине помисл мій
Вінець добра і щастя золотий
За древньою тривертою горою.

CARLINA. Карпатський етюд

Серпневий день. Карпати. Осеніє,
Ховає барви таємничий світ...
Там, над струмком, болотяних орхід
Метелики останні рожевіють.

Там арніка, недужого надія,
Палажкотить -- наземний сонця слід...
Карліна лиш, чий блиск іще не зблід,
Мов спогад літа, в лузі яскравіє.

Зірницею в короні терновій
Вона розкриє цвіт сріблястий свій
У шпичках смарагдового листу --

І знаєш, бачиш: то дарує нам
Останній усміх літо променисте,
Йдучи назустріч вересневим снам.

«Мстислав, старший син Володимирів, сів на столі в Києві замість отця свого місяця травня у двадцятий день. І коли почули про це вороги-половці про смерть Володимиріву, то присунулися до городів Баруча і до Бронькняжа, сказавши: «Візьмемо торків їхніх». Та була про це вість Ярополку Володимировичу, і повелів він гнати руських людей і торків у Баруч і в інші городи. Вороги ж, наскочивши, не досягли нічого, -- Бог звів на ніщо їхній намір...»

Цими неспокійними рядками з Київського літопису розпочинається історія Барішівки -- князює городища в Переяславській землі, сотенного міста Переяславського полку, позаштатного містечка Переяславського повіту й, нарешті, -- нинішнього районного центру Київщини, містечка над річкою Трубежем.

Різні плетези існують щодо походження назви «Барішівка». Дехто виводить її від слова «баріш», тобто грошова вигода, зиск, прибуток. Дехто вбачає в ній пам'ять про одного з найперших святих Київської держави князя Бориса, знищеного заздрисним братовбивцею Святополком. Таємниця коренів назви містечка поки що схована у глибинах століть, -- адже щойно згадана літописна

звістка про Барішівку, тоді ще «город Баруч», датована 1125 роком!

Буремними були для містечка й наступні десятиліття. Знову перегорнемо сторінки літопису -- й знову перед нами напад половців: «Навіть і до Києва вони прийшли, і взяли Городець і Ніжатин, і села запалили, і Баруч запалили в день Святого Андрія Первозванного». Це вже 1135 рік. А ось звістка з 1171 р. -- й знову половецька навала: хани Кобяк і Кончак вирушили походом на Переяслав. Та не вдалося тоді напасникам похазяйнувати в землях русичів: біля Ворокли їх перестріла дружина Ігоря Святославича -- князя, оспіваного в «Слові про Ігорів похід». «Пустошили ж вони, -- говорить літопис,

LUM IUDICIS CIVITATIS BARISO», що збереглося в архіві історика О. М. Лазаревського. На гербі, який прикрашав цю печатку, було зображено святу покровительку барішівських міщан -- Варвару Великомученицю.

Як і інші невеликі містечка, в першій половині XVII століття Барішівка неодноразово переходила з рук у руки. Від Станіслава Жолкевського вона перейшла до його дочки -- Софії Даниловичевої, далі -- до маєностей шляхтичів Лоховських... Але прогрімилі над Україною постріли гармат Богдана Хмельницького, «гетьмана-батька козацького», -- й українське козацтво, за словами українського історика XVIII ст. Опанаса

БАРИШІВКА

-- коло города Серебряного й коло города Баруча. Дружина ж Ігорева, настигнувши їх, тих побила, а інших захопила. І так поміг Бог християнам у день святого пророка Іллі».

Але пролетіла чорною хмарою над Україною-Руссю монголо-татарська навала -- і зникла з літописів звістка про городище Баруч, яке колись боронило Переяславську землю від половецьких зайд. Лише 1603 року в документах знову згадується «городище Барішівське», тепер уже як володіння всевладного польського коронного гетьмана Станіслава Жолкевського. Очевидно, Барішівку, як і інші міста й містечка Переяславщини, що були зруйновані під час монголо-татарської навали, -- Лубни, Пирятин, Прилуки, -- було відбудовано наприкінці XVI -- на початку XVII століття, коли на південних кордонах Речі Посполитої споруджувалася ціла смуга укріплених оборонних форпостів, які мали захищати володіння польських королів від вторгнень кримських татар. Тоді ж, імовірно, містечко дістало й магдебурзьке право, що дозволяло міщанам мати власні ратушу, суд, ремісничі цехи, проводити торги. Свідченням того, що Барішівку було наділено магдебургією, є стародавня печатка містечка з латинським написом «SIGIL-

Шафонського, «свій образ правління й судочинства на всіх без винятку мешканців пбширивши, воїнами й суддями в одній особі стало». Містечко стає центром сотні Переяславського полку, зберігаючи цей статус аж до скасування царським урядом полкової адміністрації в Україні.

За роки козацького самоврядування Барішівка помітно зросла. За ревізією 1781 р. у містечку налічувалося 60 козаків та 283 селяни. Ремісники об'єдналися у цехи, серед яких особливу славу мали шевський та кушнірський. Тричі на рік -- на новорічне свято, на Миколи Весняного та на Воздвиження -- збиралися до містечка на ярмарки селяни та крамарі з барішівських околиць і навіть із Нової Басані та Яготина. «І купують на них взаємно один від одного коней, рогату худобу, овець, наїдки й напої та різні господарські дерев'яні речі, як-от вози, плуги, сохи, борони, заступы, лопати, відра, колеса, діжки й таке інше», -- зазначалось у документах XVIII століття. Справжньою прикрасою Барішівки стала за часів Гетьманщини барокова Благовіщенська церква.

На печатках Барішівської сотні, як і давніше на ратушних, було виکارбувано старовинний герб містечка -- постать святої Варвари з келихом та пальмовою галузкою в руках. Зразок такої печатки з

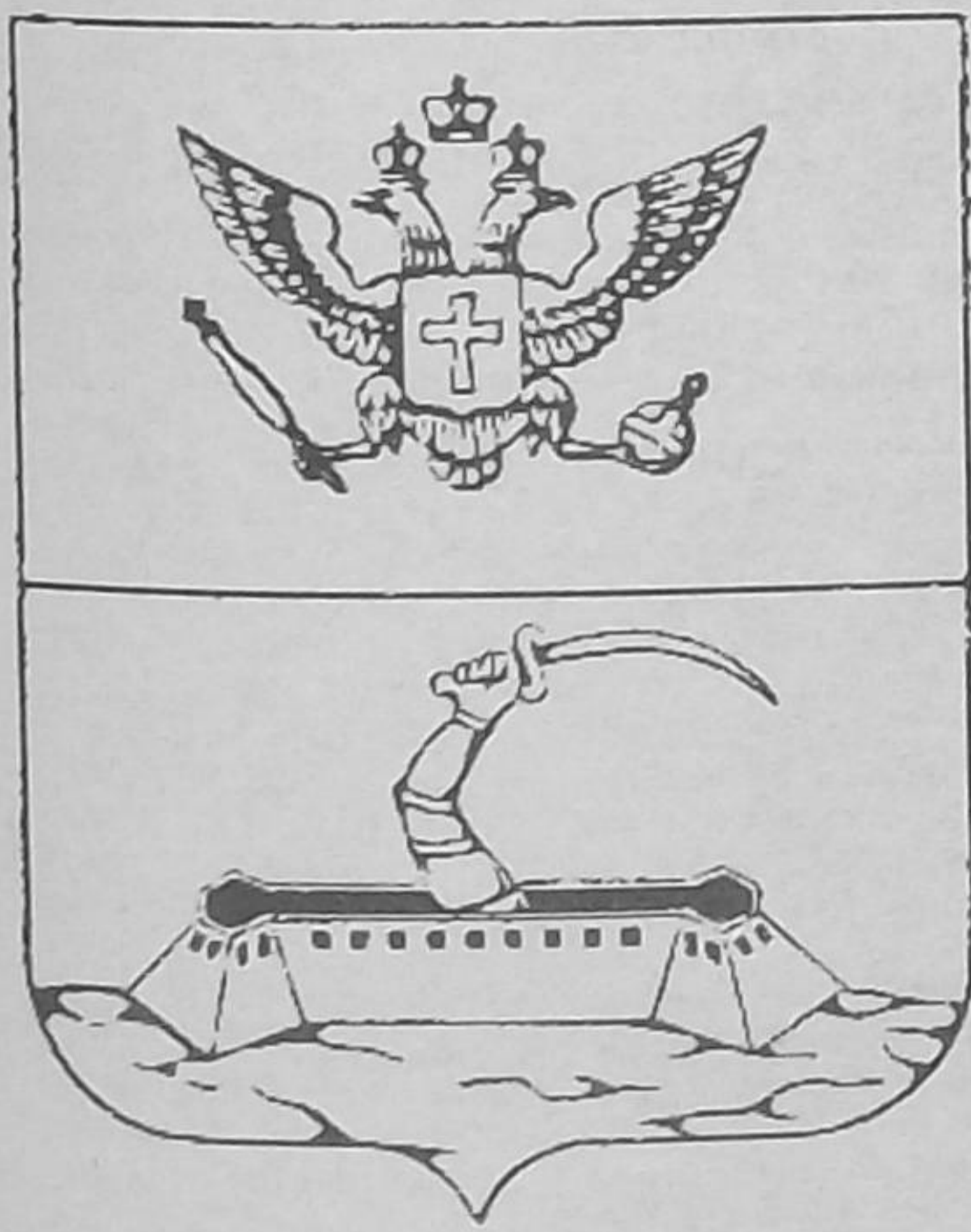
написом «ПЕЧАТЬ СОТЕННА БАРИШОВСКА», датований іще 1753 роком, також зберігся донині в архіві О. М. Лазаревського.

Але 1781 року за імператорським наказом було скасовано козацьку адміністрацію в Лівобережній Україні -- й Барішівку було перетворено на позаштатне містечко Остерського, а від 1802 р. -- Переяславського повіту. Було розпущено сотенну адміністрацію, цехи, вийшов із ужитку герб. Лише гамірні ярмарки «з дрібним крамом та іншим» нагадували про давню славу козацького міста...

Бурхливого 1920 року в Барішівській середній школі почав працювати новий учитель історії. Здавалося б, нічим не прикметний факт, але саме того року в Києві вийшла друком книжка «Антологія римської поезії» з обкладинкою роботи геніального Нарбута. Перекладачем творів, уміщених у ній, був той самий учитель -- поет-неокласик Микола Зеров. Рятуючися від голоду й тифу, знайшов він собі тимчасове пристановище в «Болотній Лукрозі» -- так поет охрестив містечко від латинського слова «lucrum» -- «баріш». Із сумним гумором Зеров описував тогочасну Барішівку:

*З двох сторін -- канавами -- дві річки,
З третьої -- переліски й лани;
Посередині -- базар, крамнички
І нежданий п'сть з старовини --
Благовіщення струнке бароко;
А навколо, де не візьме око,
Купа давніх і тісних домків
І невидимо солом'яних дахів...*

Але навіть у найскрутніші часи, в найтяжчі дні й літа свого життя старовинне містечко не забувало свого князює козацького минулого. І віриться, що не дарма барішівські ратники сміливо виступали в бій проти половецьких зайд, що не дарма барішівські козаки виймали шаблі проти «ляшків-панків» у добу Хмельниччини, що не дарма Микола Зеров та його товариші-неокласики в «Болотній Лукрозі» своїм поетичним словом «сіяли пашню на неродючє лоно», -- що дух цей живе й досі, -- його треба лише пробудити, нагадавши про предківську славу освященою образом Варвари Великомучениці скромного містечка над Трубежем.

XV століття... Все частіше й частіше на українські землі налітали татарські орди. Недарма кримський хан Менглі-Гірей, який мало не щороку зі своїми загонами пустошив Поділля, Волинь та Київщину, зажив серед українського люду слави, пршої й сумнішої за Батиеву...

*Зажирилась Україна,
що ниде прожити --
Витоптала орда кінями
маленькі діти, --*

лунали тоді над Україною журливі пісні. Але 1471 року, над річкою Тетеревою, недалеко від стародавнього Житомира, татарським напасником уперше перетнула шлях невелика безіменна фортеця, мешканці якої були озброєні, як говорять літописи, лише трьома гарматами й двома пищалями. Та стільки завзяття було в душах цих українських вояків, стільки праведного гніву збиралося в їхніх серцях, що навіть із цієї скромною зброєю ім

пощастило відбити хижацький напад, і ханський зайдом чи не вперше довелось вертатися з-під Тетерева, з України ні з чим... Легенда говорить, що литовський князь Казимир, дізнавшись про це, звелів цій маленькій фортеці зватися Чудновом, -- адже лише Боже чудо, гадав він, могло допомогти мешканцям містечка подолати татар!

У XVI столітті Чудновом заволодів один із найславніших тоді українських шляхетських родів -- князі Острозькі. Невтомні будівничі не лише укріплень та фортець, але й друкарень та академій, Острозькі заснували в містечку оборонний замок.

Руїни цього замку, що бачив на своєму віку й татарські напади, й Хмельничину, й Колівищину, стояли над Тетеревою ще в минулому столітті. «На замковій горі досі є чотирикутний вал, за валом іще стоїть кілька каменів -- залишків колишнього замку, дощенту знищеного», -- відзначали близько ста років тому польські краєзнавці. Містечко швидко зростало й уже 1506 року вважалось однією з найбільших за числом мешканців маєностей княжого роду Острозьких.

У першій половині XVII століття рід Острозьких вимер, і Чуднів, як і інші міста, що належали цій родині, перейшов у спадок до їхніх родичів -- литовських князів Сангушків. 1660 року, за доби Великої Руїни, місто знову почуло біля своїх мурів брязкіт шабел -- війська царя Олексія та короля Яна Казимира, що ніяк не могли поділитися між собою страждення українські землі, зчепилися тут у битві. Польське

військо врешті здобуло перемогу, й Чуднів, як і вся Правобережна Україна, ще більш як на сто років залишився у володіннях Речі Посполитої...

Князі Сангушки ревно дбали про поширення в містечку католицької віри. Продовжували цю справу й їхні наступники -- князі Любомирські, нащадки богуславського старости, якому 1753 року Януш Сангушко подарував Чуднів. 1789 року тут діяли вже два костьоли та монастир бернардинів. Проте українські міщани, попри всі дії польських магнатів -- Любомирських, а згодом Понінських, Потоцьких та Ржевуських, до яких містечко перехо-

ЧУДНІВ

дило пізніше, -- твердо трималися предківської православної віри: того ж 1789 року поряд із двома костьолами в Чуднові діяли п'ять православних церков. Крім того, 1777 року чуднівські міщани одержали від короля привілей на проведення п'ятьох ярмарків, які помітно поживили господарське життя міста.

1793 року Житомирщина відійшла до володіння Російської імперії. Чуднів було проголошено одним із одинадцятих повітових міст новоутвореного Волинського намісництва. 22 счня 1796 року він дістав і герб, символіка якого відтворювала згадані на початку нашої розповіді події XV століття: «У верхній частині щита герб Волинський. У нижній, оскільки, за свідченням старожилів, місто се було названо так на пам'ять про захист його малим числом людей від татар, на блакитному тлі срібна фортеця, посеред якої озброєна мечем рука».

Але вже наступного, 1797 року містечко було позбавлено повітового статусу. Для Чуднова потяглися довгі десятиліття буднів провінційного містечка. Як і раніше, панували тут польські магнати -- графи Ржевуські, нащадки покатоличеного українського роду Ревух. Повільно розвивалися промисли -- винокуріння, млинарство, кушнірство... Проте вони часто приносили й вигоду -- у другій половині XIX століття скромна гуральня переросла у винокурний завод, поряд із яким запрацював ще й завод маслоробний, а число ярмарків збільшилося до дванадцяти. В деяких документах Чуднів уже визначався як «посад».

У 1880-х роках населення містечка Житомирського повіту Чуднова становило таку кількість: поляків -- 280 осіб, українців -- 1130, євреїв -- 2275. Численність єврейської громади зумовлювалася, зокрема, тим, що містечко, як і все українське Правобережжя, входило тоді до «межі ослоп» -- території, де єврейським родинам дозволялося жити без «права мешкання». Недарма окремі події творили класика єврейської літератури Шолом-Алейхема відбуваються саме в Чуднові...

Понад п'ятсот років проминуло з дня, коли українські вояки «Божим чудом» відбили напад татар біля річки Тетерева; понад триста -- коли під Чудновом вирішувалася доля розкряканої навпів Гетьманщини... Але містечко живе й досі. Живе яскравими й повчальними подіями своєї давнини, живе тим лицарським нескореним духом, що втілюється у малюнку чуднівського герба, де оружна рука здійснює шаблю над мурами фортеці, немов нагадує про те, що варто лише згадати колишні славетні часи -- й навіть це невелике українське містечко буде готовим дати пдну відсіч будь-якому зайді-ворогові.

Назва Русь сьогодні повертає до себе непослабну увагу, вона так і лишається найбільшою загадкою української історії -- та й не тільки української. Незважаючи на численні спроби, число яких уже сягає двадцяти (ЕС, 120--124), і на всі намагання упродовж не одного століття, особливого успіху тут не досягнуто. З чого, очевидно, і висновок: необхідно шукати і залучати в науковий обіг нові джерела й факти, які б пролили додаткове світло на цю проблему, дозволили б знайти новий підхід до вилучення і цієї, і багатьох інших назв, які мають принципове значення для української історії. І такі джерела є, на сьогоднішній день їх три, незалежних одне від одного.

Це, по-перше, «Велесова книга» -- писемна пам'ятка IX ст., порівняно недавно введена в Україні в широкий науковий обіг.

По-друге, це візантійські джерела, іноді досить пізні. Вони більш-менш залучалися, але факти їх тлумачилися доволі й поперехово, тож і робилися недостатні, а то й хибні висновки.

І, по-третє, це індійські та іранські джерела й факти, які вкрай рідко і ніби неохоче залучалися і залучаються до висвітлення цього питання -- чи то через брак індологів та іраністів, чи просто з побоювання бути підданим ушпильним клинам, як це часом трапляється і сьогодні: мовляв, де Індія та Іран, а де Україна, і який між ними може бути зв'язок. А тим часом в Україні з найдавніших часів жили численні племена, засвідчені античними авторами, насамперед Геродотом. Лише в Тавриці, сучасному Криму, римський історик I ст. Пліній Старший фіксує понад три десятки племен, з яких 23 жили у внутрішніх районах Кримського півострова. Щодо Геродота, то він не лише подав відомі йому етноси Північного Причорномор'я, а й до певної міри прокоментував їх у відповідному історико-етнографічному контексті. В Україні засвідчуються й індоіранські, арийські племена, вони не всі пішли з України, частина їх лишилася і взяла участь в етногенезі українського народу, слідів перебування їх в Україні й досі багато на різних рівнях. До всього, індійці та іранці мають «Рігведу» й «Авесту», «Махабхарату», «Шахнаме» й «Рамаяну», де писемно збереглося багато такого, що в інших індоєвропейських народів загубилося або фрагментарно збереглося лише у фольклорі.

Одним з таких джерел, яке можна назвати новим, є «Велесова книга». Саме в ній є надзвичайно важлива для нашої розмови констатація на дощечці 7є: «Ми -- коровичі, скіфи, анти, руси, борути, сурожці» (ВК, 160). Як бачимо, до «коровичів» автор «Велесової книги» відносить і русів, які безпосередньо стосуються назви Русь, а також етнонімів русичі, русини.

Наведена цитата сприймається двоюко: 1) що означені племена поклонялися корові і вона була для них священною твариною або що ці племена вели свій родовід від Священної корови; 2) що кожне згадане плем'я містить у своїй назві компонент із значенням «корова», через що вони усі й «коровичі». Тобто в такому разі виходить, що кожна племена назва, серед них і «руси», сама перекладається як «коровичі» або містить компонент із значенням «корова».

Тут слід внести одне суттєве уточнення:

ЦЯ ЗАГАДКА КОВА

термін «коровичі» може означати й «бичичі», оскільки, як засвідчують факти, в давні часи на означення і корови, і бика вживалося одне й те саме слово. Наприклад, це можна сказати про санскритське го: воно має значення і «корова», і «бик». На слов'янському ґрунті показовою є польська мова, зокрема її північні говірки, де слово k a r у також означає і «корова», і «бик». Польський факт тим вагомий, що він споріднений із терміном «коровичі», вжитим у «Велесовій книзі».

Слова «Велесової книги» про русів-коровичів // бичичів підтверджують візантійські джерела. Украв цими тут є слова Іоана Цеця, автора XII ст. Він мовить, що етнонім руси синонімічний, тобто значеннєво тотожний етнонімові таври. «Житіє Георгія Амастрідського», що, як і «Велесова книга», відноситься до IX ст., уявляє русів як прямих нащадків таврів, які жили в Криму. Візантійські джерела взагалі найчастіше називають русів таврами або тавроскіфами. Великий київський князь Святослав означається Львом Дяконом, свідком русько-візантійської війни 970--971 рр., ватажком тавроскіфів.

У такому разі виходить, що етнонім руси, тотожний етнонімові руси, мусить містити в собі значення «бик» чи «корова», оскільки етнонім таври виводиться від грецького таврос -- «бик» і в такому разі означає «біки» або «бичичі».

Відомий дослідник скіфських старожитностей М. І. Ростовцев припускає, що етнонім таври -- грецизація місцевої назви народу. Інший дослідник, О. М. Лесков, вважає, що назва таври -- огречений етнонім, тубільна назва якого достеменно не відома. Знання іраніст і скіфолог В. І. Абав висловлює здогаду, що в Подніпров'ї жило плем'я, яке поклонялося Священному Бикові, і саме з цим племенем пов'язуються таври. Абав також припускає, що етнонім таври -- не лексичне запозичення, а переклад грецькою племенної назви, яка означала «біки», або «ті, що шанують бика».

Тобто ці дослідники одностайні в тому, що етнонім таври -- грецька передача, переклад грецькою назви, яка в оригіналі звучала зовсім по-іншому, хоч і несла те саме значення. Яке саме значення вона несла, тепер ми більш-менш знаємо: «біки», «бичичі», «коровичі», «ті, що шанують корову/бика». А оскільки, за Іоаном Цецем, етнонім руси синонімічний, значеннєво тотожний етнонімові таври, то, очевидно, етнонім руси і є тєю тубільною назвою, з якої постав і грецький варіант, тобто таври. Тим більше, що «Велесова книга» не називає таврів серед «коровичів», хоча багато місця приділяє Криму та кримським реаліям. Але саме в Криму, давній Тавриці, Тавриді, маємо найраніші й найрясніші фіксації назв на Русь -- Русь. Відомий дослідник О. М. Трубаčov зазначає:

«Кінцем VIII -- початком IX ст. датують згадки племені Русь, Рос у Тавриді й на

берегах Чорного моря в житях Георгія Амастрідського і Стефана Сурозького... До цих пір береги Понту і Меотиди залишаються місцем, де це ім'я (русь -- С Н) виступає перед нами в документованій історії... за 300 років до закликання варягів».

Тож наведемо бодай деякі факти з цієї документованої історії.

VI ст. Сирийський автор Псевдо-Захарій згадує у Причорномор'ї народ руси.

Кінець VIII ст. У «Житіє Стефана Сурозького» -- творі невідомого автора X ст. -- згадується руський князь Бравлін, він же згадується у «Велесовій книзі». Сурож -- нинішній Судак у Криму, йому у «Велесовій книзі» відведено чимало сторінок.

Близько 821 р. Географ Баварський називає русів поряд із хазарами.

861 р. Кирило-Костянтин, майбутній творець слов'янської писемності, виявив у Криму Євангеліє і Псалтир, писані руськими літерами. Він також познайомився з носієм руської мови, засвоїв розмовний варіант її і розшифрував «письмена».

IX ст. Перський історик Фарх ад-дін Мубаракшах повідомляє, що в хазар є письмо, яке походить від руського -- хазари нібито запозичили його від русів, «плки румійців», які живуть неподалік від хазар.

Близько 867 р. Патріарх Фотій у так званому «Окружному посланні» повідомляє про хрещення русів. До 879 р. відноситься писемна згадка про єпархію в Криму, в місті Росія (теперішня Керч).

IX ст. Ряд східних авторів переповідають сюжет про русів, що живуть на острові «в три дні шляху» (приблизно 100 км).

Початок X ст. Арабський автор Масуді згадує Руську річку й Руське море, які,

Артемиди Від руки Іфігенії мало не гине її рідний брат Орест, що прибув потай викрасти статую Артемиди і був схоплений сторожею. Сестра рятує брата, і обоє, разом із статуєю богині, повертаються до Греції. Там Іфігенія далі служить Артеміді, але вже в грецькому храмі.

Кримські таври поклонялися Діви-Артеміді, що має всі архайчні риси матері-корови. На теракотовій пластинці, знайденій 1946 р. у Херсонесі (біля Севастополя), зображено жінку з головою корови. Там же знайдено й монети із зображенням на одному боці богині Діви, захисниці й покровительки Херсонесу, а на другому -- бика.

Грецькі міфи самі відзначають, що Діва-Артемиду до Греції було викрадено саме з Криму, що зробив це Орест, брат Іфігенії. З чого випливає, що Діва-Артеміда в Криму автохтонна, що її храм і жертвник споконвіку були тут. Бо й справді, навіщо було б переносити призначену для пожертки Іфігенію аж у Крим, якби батьківщина Артемиди була десь ближче до Греції. Інші міфи мовлять, що Артеміда народилася в Греції випадково, бо матері її Лато (наша Лада) випало народити її в Делосі саме тоді, коли вона йшла зі своїх північних країв, Гіпербореї. А саме в Гіпербореї був особливо поширений культ Артемиди, як і Аполлона, її брата. Гіпербореї ж жили на північ від Чорного моря, тобто і на території сучасної України.

Усіма своїми характеристиками таврська Діва-Артеміда узгоджується з індійською Діви -- «Богинею», жіночою іпостассю Шиви-Рудри, верховного божества, тотожного слов'янському Родові. Античні автори знають Шиву під іменем Діоніс, а Шіва

скоріше за все, означають у нього Керченську протоку (колишній Боспор Кімерійський) та Чорне море.

1048 р. До Ярослава Мудрого прибуло посольство від Генріха I з Франції просити руки Анни, доньки київського князя. Посли відзначають поширення в Київській Русі культу святого Климента, мощі якого у свій час вивіз із Криму Кирило-Костянтин, першовчитель слов'ян.

І, нарешті, найраніша згадка, яка належить до VI ст. до н. е. У книзі Ізекіїля, що входить до так званих пророцьких книг Біблії, згадується народ р о ш Цю згадку деякі дослідники сприймають досить скептично. Але ж якби не існувало такого народу, то навряд чи його стали б вводити до грецького варіанту Ветхого Завіту сімдесят досвідчених перекладачів. Та й народ р о ш подано в етнічному контексті з кімерійцями і скіфами, які в VIII--VI ст. до н. е., тобто саме тоді, коли створювалася книга Ізекіїля, здійснювали походи в Малу Азію. До всього, всі три етноніми -- р о ш, кімерійці, скіфи -- прив'язуються до одного ареалу -- Північного Причорномор'я. Причому у Візантії цей нібито міфичний народ р о ш часто-густо ототожнюється з реальним народом росів або русів.

Таким чином, береги Чорного моря справді виявляються найдавнішим ареалом, де писемно фіксується племенна назва р о с и або р у с ь Різні джерела, насамперед візантійські, подають відомості про них упродовж тривалого часового відтинку, і саме про них, які замешкували в Криму чи прилеглих територіях. Саме ототожнення русів/росів із таврами чи тавроскіфами свідчить, що візантійці вважали їх місцевим населенням, причому таким, що справдана проживає в Причорномор'ї. Саме з кримськими русами/росами найперше увійшли в контакт візантійці, а сам термін руси/роси вони вживають і на означення надніпровських русів. І взагалі візантійські джерела не розрізняють Русь Причорноморську й Русь Подніпровську -- вони розглядають обидві Русі як дві частини одного цілого.

Що ж до самого етноніма таври, то значення його намагалися з'ясувати ще античні автори, наприклад, Стефан Візантійський у VI ст. Він каже, що в Тавриці бог Озіріс заперіг биків, зорав землю, і від цієї саме пари биків дістав ім'я народ -- таври. І що саме з цим божеством пов'язана давня назва Тавриді, Таври і к а, оскільки священною твариною Озіріса був бик, грецькою -- таврос. Діодор Сицилійський і собі мовить, що золоте руно стерегли таври та їхні вогнедишні бики. Принагідно нагадаємо, що античні автори індійського Шиви ототожнюють з Діонісом, тобто Озірісом.

Якраз у Тавриді, за легендами, Озіріс, тотожний Діонісові, навчив людей виноградарства й землеробства. З таврами й Таврикою пов'язується богиня Артеміда, що мала епітет Таври в р о л а. Саме вона перенесла до Таври юну Іфігенію, доньку микенського царя Агамемнона, де та стала жрицею в таврійському храмі Діви-

нерозривно пов'язаний з білим або сивим биком. Емблема його -- бик, він сидить на бикові, він сам -- бик, тоді як його дружина ототожнюється з коровою. А що наші предки поклонялися цим божествам, засвідчують численні факти. Зокрема, написи з іменами Шиви знайдено в Одесі та Білгороді-Дністровському -- вони датуються II -- III ст. Поклоніння Діви-Артеміді відбилось в таких назвах по всій Україні, як Дівка, Дівуха, Дивиця, Дівошин, Дівчий, Дівоча, а особливо в Криму: Парфеніт, Парфеній, Німфей, Діа, Киз-Куле, Киз-Таш, Киз-Кермен, Киз-Аул тощо. Святилища таврської Діви, як індійської Деві, розташовувалися на узвишсях і стрімчачах, що й собі відбилось в топонімії України, де маємо численні Д і в о ч і та Д і в и ч -- г о р и, наприклад, у Трипільї, Каневі, Сахнівці Загадка Мокша, єдине жіноче божество в язичницькому пантеоні Володимира -- це та ж індійська М а х е ш і -- «Велика богиня», дружина Шиви, який під іменем В л е с стояв на березі Почайни.

Одним із численних імен Шиви, два з яких знайдено в Україні на вапнякових степах, є В р і ш, що на санскриті означає «Бик». Саме це ім'я відповідає імені слов'янського божества -- В л е с -- В е л е с Обидва імені етимологічно тотожні, мають спільне походження й однакове значення. Тобто й на цьому рівні виявляється тотожність індійському Шиви-Врша і слов'янському Влесу-Велесу. Обидва божества -- «скоті» боги в своїх міфологіях і значення їхніх імен як «Бик» найкраще відповідає їхньому статусу. І, отже, маємо третє ім'я Шиви, засвідчене на терені України. З іменем В л е с -- «Бик» споріднене й ім'я християнського покровителя худоби -- святого Власта, Власта -- власне, християнство тут і запозичило це ім'я у язичницького Влеса. Компонент В р і ш -- наявний у деяких епітетах Шиви, таких як В р і ш а п а т і -- «Бик-Владика», «Бик-Володар», В р і ш а д г в а р д ж а -- «Бикостяжний» (на стігу Шиви зображено бика), В р і ш а н к а -- «Бикосимвольний» (символ його -- бик), В р і ш а в а х а н а -- «Биковозний» (його возить бик), В р і ш а б а г а т і -- «Бикоіздний» (він іздить на бикові), а також В р і ш а н ч а н, В р і ш а п а р в а н, В р і ш а к а п і, В р і ш а я н а тощо.

Окрім Шиви-Рудри, який тотожний слов'янському Родові й Влесові, в Україні маємо численні сліди поклоніння давніх українців і таким божествам, як Вішну й Кришна. Іх називає серед інших божеств та ж «Велесова книга» (іншими словами -- «Шівина книга»), щоправда, під іменами Вишень і Кришень. І ці божества мають імена й епітети, що містять компонент В р і ш -- «Бик». Наприклад, В р і ш а, В р і ш а т а н к а, В р і ш і г а р б г а, В р і ш а б а г а к е ш а в а, В а р ш н е я тощо. Ім'я В р і ш а н м а е І н д р а, теж згадуваний у «Велесовій книзі».

Санскритське в р і ш, крім цього, надзвичайно популярне в іменах мудреців, царів та епічних героїв. В р і ш а к а, В р і ш а с е н а, В р і ш а м і т р а, В р і

шабгадева, Врішакапі, Врішоттам та ін. Наявне воно в топонімах Врішабга, Врішапрастха. Що дозволяє зробити висновок про виняткову важливість слова вріш на індійському ґрунті. А оскільки індоарійські племена жили й на Україні, то ця особливість мала відбитися й тут, навіть якби подібне поклоніння бикові не було властиве давнім українцям. А воно було їм властиве.

Особливо важливо те, що компонент вріш- входить і в деякі етноніми, про які згадують індійські джерела. І то саме етноніми, безпосередньо пов'язані з Шивою та Вішну-Крішною. Це, зокрема, етноніми врішні та маха вріша. З етнонімом врішні пов'язуються особливо Крішна і його старший брат Бальвір (інші імена Бальдев, Бальрам, Бальбгадра чи просто Баль) -- про них ми детальніше розповідали в «Слові Просвіти» (статті «Індійські сувіри й українські свери», «Одеса на індоарійському тлі України» та «Провитоки славного прізвиська Мазепи», це номери за серпень 1997 та за лютий і березень 1998 рр.). Саме слово врішні дослівно означає «мужний», «хоробрый», «вдажний» (пор. укр. слова буїни, яри, які теж сходять до поняття «бик» і утворені від слів із значенням «бик», а бик -- завжди уособлення відваги, мужності снаги воїна). Ім'я Врішні мав предок Крішни й Бальвіра -- родоначальник племені врішнів, через що й сам Крішна має ім'я В а р ш н е я, досл. «Принаджений до Врішні». «З роду Врішні».

Другий індійський етнонім -- маха вріша дослівно означає «великий бик» і пов'язується дослідниками з Шивою-Рудрою. Рудра, тотожний нашому Родові, у

означення давніх насельників Криму й України, а переклад грецькою назви, яка, ймовірно за все, звучала як рос/рус. Що є слов'янською видозміною санскритського вріш -- «бик».

Це тим правдоподібніше, що початково в- у слов'янських та індійських мовах може зникати. Наприклад, санскр. врішабга -- «бик» може мати й форму врішабга, а укр. врожай подекуди має форму рожай. Як і ім'я Владислав може мати форму Ладислав, а Володимир -- форму Ладимир. Індійське брахман -- слово на означення жерця -- на слов'янському ґрунті спершу придбало вигляду в рахман, а тоді рахман і так увійшло в фразеологію, назви та прізвиська українців.

Тож санскритське вріш цілком закономерно відповідає слов'янському рус/рось. Це добре ілюструє річкова назва Рось -- слов'янський відповідник санскритському вріш. Рша, Рьсь, Рсь, Урс. Тобто й назва Рось має значення «бик». Це підтверджує і те, що Роська, притока Росі, має також назву Самець, теж, по суті, Бик.

Основа вріш, що має різновид в а р ш, окрім поняття «бик», означає ще й «доц». Водночас ця основа, окрім значення «ти дощеві», має ще значення «осипати дарами». Тобто сама ця основа пов'язується з поняттям про родючість, урожай і водночас -- із вологою, дощем. Недарма ідол Влеса/Велеса стояв не на Горі біля двору теремного, а на Подолі, на березі Почайни. Тоді як його дружина Мокоша, тотожна індійській Махеші («Велика Богиня»), стояла на Горі й була єдиним жіночим божеством у язичницькому пантеоні великого київського князя Володимира. Що

ці. Хоча, безперечно, він існував набагато раніше від цієї першої писемної згадки, принаймні в усному вигляді. Тобто функціонування термінів українці//кравенці й терміну Україна, що виявляється семантичним двійником назв Таврика, Русь, Волинь тощо, відсувається принаймні на кілька століть углиб історії. Тобто всі ці назви -- Таврика, Волинь, Русь, Україна -- семантичні двійники, різні передачі одного й того самого ареалу, населеного людністю, яка поклонялася Священному Бикові.

Таке тлумачення підтримують і деякі інші факти. Українці, що астрологи всіх часів розміщують Україну під знаком Тельця, тобто Бика, який по-санскритськи називається Вріш, словом, з яким виявляє спорідненість слов'янське Русь. На найдавнішій астрогеографічній карті І ст. до н. е. саме цим знаком позначена Скіфія -- Північне Причорномор'я, Наддніпрянина, а скіфів автор «Велесової книги» також відносить до «коровичів». Є підстави вважати, що назва Таврика в давніх джерелах стосувалася не лише Кримського півострова, але й усієї материкової території сучасної України.

У ряді міфологій (шумерській, єгипетській, хеттській, індійській, іранській) бик -- земне втілення бога або його атрибут; у давньому Дворіччі, Середній Азії III-II тис. до н. е., в давньоіндійській та давньоіранській традиціях бик -- образ місячного божества. Бик також -- символ бога грози. У єгипетських міфах Бик Неба -- син Небесної королеви й батько теляти, яке вона народжує. Особливе поширення культ Священного Бика мав у цивілізації долини Інду, так званій хараппській

й давньоукраїнським пам'яткам; варто згадати хоча б «Слово о полку Ігоревім» і порівняння в ньому князів з яр-туром чи буї-туром. У шумерській міфології слово із значенням «бик» вживається в розумінні «воїн», «герой», «богатири». Як відзначає відомий перекладач «Махабхарати» Борис Смирнов, у деяких текстах слово врішабга -- «бик» повністю втратило свій початковий зміст «бик», «тур» і означає тільки «ватажок», «князь», «цар». А слово врішабга, первісно врішабга, тотожне санскритському вріш та слов'янському русь.

Поширене в багатьох народів Сходу, особливо іранців, ім'я Русам, що його має найпопулярніший персонаж «Шахнаме», теж містить компонент Русь із значенням «бик». Авсе ім'я перекладається як «Найдосконаліший бик», бо -там -- суфікс, що передає вищий ступінь якості основного слова Ім'я Русам етимологічно (тобто походженням і значенням) тотожне санскритському Врішоттам, де бачимо, що санскритське Вріш -- на іранському ґрунті має відповідник Русь. А імена Врішоттам, Рустам, у свою чергу, значеннево тотожні імені Готам, що його, зокрема, мав Будда, сам виходець, як свідчать джерела, із саків//шаків, тобто скіфів. Так що всі ці три імена мають однакове значення.

Ясно відбите поклоніння Священному Бикові й у назвах на території сучасної України. Назва Боспор, тепер Керченська протока, яка відділяла країну таврів -- Таврику від Таманського півострова, де колись жили інди, «індійське плем'я», тлумачиться як «Переправа/Брід/Водопій/Шлях Бика». Назва Боспор виявляє семантичну тотожність із назвою Ексампей, про яку згадує ще Геродот у V ст. до н. е. який був загальноскіфською релігійною святинією. Ця назва розкладається на Екс+ам+пей, де Екс+ам споріднене з індоіранським укш+ан//укс+ан -- «бик», а -пей -- тотожне нашому -пій у словах водопій, напій тощо. У свою чергу, щоби від назви значеннево тотожні назви Оксфорд, де Окс -- теж має значення «бик» і споріднене з санскр. укш+ан та іран. ухш+ан. Ексампей розташовувався на Південному Бузі, давня назва якої -- Гіпаніс, тотожна назві Кубань і Гіпаніс, і Кубань означають «Бик-ріка» (пор. санскр. го -- «бик» та пані -- «вода», «ріка»). Індійське укш+ан/ухш+ан відбилося і в давній назві на означення Чорного моря. Ця назва, з колонізацією греками Північного Причорномор'я, була потрактована ними спершу як Понт Аксинський -- «Негостинне море», а потім -- як Понт Евксинський -- «Гостинне море». Так греки пристосовували первісну, існуючу до них назву, хоча насправді обидві грецькі назви лише переосмислення прибілизне звучання грецькою місцевою скіфської чи ще давнішої назви Чорного моря, яка означала те саме, що й Боспор, Ексампей, Оксфорд, тобто «Шлях Бика» чи «Море Бика». І таке значення давньої назви Чорного моря зберегла і писемно зафіксована пізніше слов'янська назва Чорного моря -- Руське море, в якій зберегся компонент із значенням «бик». Пов'язується з поняттям «бик» і назва Росія, теперішня Керч колишній Пантикалей, столиця могутньої Боспорської держави, яка існувала на півдні України впродовж майже тисячоліття (VI ст. до н. е. -- IV ст. н. е.). Цілком можливо, що сучасна назва давнього Пантикопея -- Керч, літописне Керчев, означає «Місто Бика», «Биків», тим більше що не менш давня Тмутаракань на сусідньому Таманському півострові, де жили інди, споріднені з таврами, тлумачиться як «Місто Чорного Бика». А Тмутараканей в Україні -- до десятка.

Таким чином, зі сказаного напрашуються два важливі висновки. Перший стосується «Велесової книги», яка ще раз виступає як джерело, що заслуговує цілковитої довіри. Водночас ця пам'ятка містить поки що найдавнішу, яка сходить щонайменше до IX ст., писемну фіксацію етноніма українці у формі кравенці. Що принаймні на кілька століть відсуває цей етнонім углиб історії, хоча він існував і задовго до цієї писемної згадки.

Другий висновок той, що назви Таврика, Русь, Україна, Волинь виявляються семантичними двійниками, несуть однакове значення, виражене різними лексичними засобами. І словосполучення «Україна-Русь», у такому разі, не штучне суддвання двох випадкових, малозначущих означень, а поєднання двох абсолютно рівнозначних, сповнених глибокого змісту соціального статусу назв, які мовби дублюють, доповнюють і пояснюють одна одну. І значення кожної, що відбиває надзвичайно архаїчні уявлення насельників Давньої України, -- «Країна Священної Королеви/Країна Священного Бика».

ЕС -- Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі -- К., 1985. ВК -- Велесова книга. -- К. 1988.

Стелан НАЛИВАЙКО

НАЗВА - РУСЬ

«Рігведі» означається як «Бик, супроводжуваний марутами», де марути -- божества втру і бури (воїни у «Велесовій книзі» називаються марицями, а в «Слові о полку Ігоревім» -- це «втри -- Стрибожу-щуки»). З чого випливає, що Стрибог -- це одне з імен Шиви-Рудри на слов'янському ґрунті. Якщо відкинути компонент -бог у цьому імені, то перший компонент -- Стрі/або Стр -- теж сходить до індоєвропейського слова із значенням «бик» (пор. авест. gtaoga, гот. staur, англ. steer, давньослов'янське ставр -- слово Годинович), грец. таврос тощо).

Виняткова важливість основи вріш на індійському ґрунті, наявність божества в імені яких ця основа входить, на українському ґрунті дозволяє співвіднести її з основою рус/рось, рясно засвідченою в топонімі та пдронімі України. Навіть більше можна з певністю казати, що рясна топонімія на Русь/Рось, особливо в Криму, є залишком назв, імен та етнонімів, споріднених із санскритським вріш. І тоді цілком певно виходить, що назва таври -- справді не первісне

засвідчує її виняткову важливість у ньому. Отже, при такому тлумаченні етнонім руси//роси цілком узгоджується зі словами Іоана Цеця, що етнонім руси значеннево тотожний етнонімові таври. І водночас відповідає твердженню «Велесової книги», що руси -- це коровичі, інакше -- бичичі. Тобто етнонім руси, як і його збірні форми русь, як і його семантичний двійник -- етнонім таври має значення «биків», або «ти, що поклоняються бикові». З чого напрашується висновок, що й назва Таврида, Таврика семантично тотожна назві Русь і означає «Країна Бика», «Країна Священного Бика». Так само і назва Україна -- пізняша трансформація подібного значення, але вже від основи кравенці, з чого випливає, що термін кравенці, ужитий у «Велесовій книзі», не що інше, як предок сучасного терміну українці. А оскільки «Велесова книга» створена слов'янськими волихами ще в IX ст., за понад сто років до прийняття Володимиром християнства, то саме до часу створення цієї пам'ятки відноситься і перша писемна фіксація етноніма українці.

цивілізації, III тис. до н. е. Бик як символ бовів -- Шиви-Рудри, Індри, які добре відомі й насельникам Давньої України, надзвичайно поширений в індійській міфології. На Криті існував культ Священного Бика. За Прокопієм Кесарійським (VI ст.), слов'яни жертвували биків богу -- «творцєві блискавок», тобто богові грози. У східних слов'ян приносили в жертву бика на день Іллі-пророка, котрий замінив давнього бога-громовержця Індру.

Як і в хараппській культурі, культ Бика й Королеви особливо виразний у трипільській культурі. В шарах цієї культури на річці Рось знайдено глиняну модель храму, прикрашену бичачими рогами. Посуд трипільці робили з вушками, схожими на роги, чотири ніжки нагадували коров'яче вим'я. На посуді зображалися й бики в запрягу. Костяна пластинка, що мала вигляд бичачої чи коров'ячої голови, містить на собі пунктирне зображення Богині-Матері, яка часто сама зображена з рогами. Роги -- дуже поширений сюжет у трипільській образотворчості. Про це свідчать численні роги-букрані -- наліпи на посуді, ручки ложок і черпаків у вигляді рогів. Роги зображено на спинках кресель, де сидить Богиня-Мати. Трипільці закопували під долівками черепи з рогами биків або корів чи й просто тримали їх у хаті на почесному місці. Весільні короваї теж рогатий, що засвідчують і весільні сучасні пісні, тобто теж пов'язується з биком і коровою. Саме слово «коровай» виявляє спорідненість із цими тваринами.

Бики й корови приносилися в пожертву ще в доскіфський період. Насельники часів Високої Могили оформлювали поховальніми у вигляді розгорнутої бичачої шкіри, що, очевидно, символізує, сузір'я Тельця, як вважають деякі дослідники. Неподалеку іншої відомої археологічної пам'ятки -- Кам'яної Могили знайдено кам'яну посудину із зображенням по вінчику бичачих голів. Шоста досипка у Високій Могили за формою -- голова бика. Курган біля Новолеківки на Херсонщині, всуціль викладено бичачими кістками. На думку археологів, зображення бичачих голів у причорноморських курганах сягають IV-III тис. до н. е.

Культ Сонця-Бика, бога скотарів і воїнів, виявлявся не лише в тому, що люди приносили в жертву биків, побожно споживали чи вилплювали з тіста бичків чи коровок. Люди бачили світ як велетенського бика. Наші колядки згадують турів золоторогих, корів золотовостих із зірками по боках. Бик в українському фольклорі -- символ творчності, парубок, віл -- чоловік, телиця -- дівчина, корова -- жінка, земля. Така символіка переповнює наші весільні пісні й приповідки. Коли сніється воли -- має статися щось гарне і радісне.

Поняття «бик» невіддільне від воїнського стану, бо уособлює доблесть, мужність, снагу. Саме з биком найчастіше порівнюють воїнів, богатирів, царів чи бовів. Таке порівняння звичайне в багатьох міфологіях та епосах. Властиве воно

ДІДЬЧЕ ЗІЛЛЯ

У старій Стрільчучки дідько в бузині поселився. Та, власне, й не поселився, — живе там відтоді, відколи неоковирний куц отой біля стодоли виріс, деревом вибував. Тільки Стрільчучка не бузиною його називає, а б'зиною.

Коли те чортове зілля на оборі об'явилося, вона не пам'ятає. Каже, що й її баба, по-вудичному Тягуля, змалку бачила його на тому ж місці, а тій ще її прабаба те ж саме повідала.

Якщо ж їм усім вірити, то від часів Адамових оте дідьче зілля тут і повелося. І коли Стрільчучка повз нього проходить, завжди хреститься й шепоче: «Гій, щезни, бідо, щезни, бідо...»

Та де там, не щезає: весною бузина, на жодні балачки та прокльони не зважаючи, піниться білим цвітом-варивом, наче манна небесна на зелене листя упала. Запах отоді стоїть такий дурманний і солодкий, що аж п'янить повітря навколо.

І до нашої Чорної через паркан перевисає гілляка, тягнеться до її вікон. Бо та за чарчину оковитої ладна кому хоч душу віддати....

Ох і гасаємо ж ми зі Стрільчучком малим по подвір'ю, куряву здіймаючи. Та варто лише, забувшись, увігнатися під бузину, даємо драла звідам, аби не вхопив кудохвостий та й не буцнув ріжками. Хоча й бачимо, що там квочка бабина любить умотитися. Ото облюбувала собі місце! Та й квочке ж як, неначе її дідько скобоче, й ще глибше у роздертий кітятии ґрунт убирається. А жовті клубочки цїп'ят, ті й зовсім затихають, ховаються під крило ряби.

Запитуєм у баби, чому квочка дідька не боїться. А вона й каже нам, що на курей куряча сліпота напала, тому й не бачать вони нечестивого. А ще, каже, є в них свій, курячий бог, який їх і оберігає від арідника. Та чи ж може той бог, хай навіть і курячий, разом із дідьком у бузині сидіти?

А бузиновий куц буває вгору, та в усі боки. І коли вітру на ньому злива, і коли осипається той цвіт долу, і коли дозрівають чорні-пречорні бузинові ягоди. І такі спокій та благодать ширяться навкрути, що й словом не оповісти.

Тільки в бурю у куці ніби гуде щось і вночі сови путятькають звідам. По-залаять, прокляютьці, у найтемніші, найгудіші закутки, та й віщують лихо, ворожки.

Можливо, й не вірили б ми бабиним байкам про дідька, та спробуй не повір. Тільки-но стара випустить Лаську із Шутим зі стайні, а ви гукніть разів із десять: «Б'зина, б'зина!», — то й одразу ж і пересвідчитесь. І корова і бик миттю хвості трубою зводять та скачуть,

як навіжені, та у відчинену хвіртку вітром їх несе, лише біля старої Казічки за селом і вгомоняться, висолопивши язика. Хто ж, як не дідько, за хвості їм чіпляється, та й смікає і тішиться, поки не набридне йому та гра. Бо ж не може він віки вічні сидіти сидіти. Таке вже в нечистій силі заняття — шкоду людям чинити.

А вночі — бенкетує. Та не сам; усі сільські відьмиці й упирі злітаються під бузину, на шабаш-вечерю... Кажуть люди, що й Настя Горбатючка, й Мальвіна Ящиха, і Каролька Сенючка там ягодами ласують, та відьомські сили свої так і поновлюють. А потім молоко у худоби забирають. Бо не раз бачили, як та ж хоча б Мальвіна сіль сипала по коров'ячих сльдах, один пропускаючи....

Можна було б і викорчувати отой куц, але Стрільчучка не дозволяє, боїться біду наклікати. «Бо й нечиста сила — також від Бога, як випробування людям», — мовить вона поважно.

А вуйко Митро, син її, нам свистульки не раз виробляв із бузинової гілки. Лише чудна якась виходить музика із них — трембітлива, тоскна. Напевне, і тут не обійшлося без нечистого. Тільки то вже сум його, мабуть, виливається через музику. Бо виростають маленькі діти, й у нього вірити перестають. А чи ж приємно, коли вам кажуть, що вас немає, коли ви осьдечки існуєте?

І не такий уже й лихий він. Бо он і зозуля частенько залетить межі віти густі, й так довго своє «ку-ку» виводить. Кує — на літа довгі та щасливі. Не збагнути тільки — кому. Чи бузині, чи дідькові у ній, чи нам, минушим у світі цьому, чи тому повір'ю, що із куца зросло?

Кукає собі, та й усе...

Він був кармінно-червоний, як призахідне сонце, як бризки калини на снігу... Він був, тому що не міг не бути у цьому затишному, пригрітому, здається, самим Богом кутку.

Хрестовина вікна четвертувала сонце, що заглядало в шибку і далі будило його кожного ранку. Але радості тієї, що раніше, вже не було.

Хата виглядала все такою ж сніжно-білою, вчистою, хоч прибрана скромно. Стіл дубовий із незмінною лавицею біля ніг. Лежанка, устелена смугастою веретою, на якій було однаково що білих, що чорних смужок. І гори вишитих пухових подушок, аж під саму стелю...

Пречиста на покуті кімнати із лампадкою, що захолола в очікуванні посвіту, дивилася сумно, як і завжди. Настирливо очікувала Сина з Голготи.

Тут же й характерник якийсь запорозький — заблукав у вічні обійми кралі з терновими очима, та й так і застигли обоє у вічному таїнстві любо-

Молодий газда порався біля хліва, діти щебетали на вулиці, у великодніх обновках. Це вже потім він, вусатий здоров'яга, кинеться в обійми холодної війни, а смерть-костомаха безжальною косою скосить ці нижні квіти у голодному 47-му...

Оришка вклала в заняття всю свою яскраву, чисту душу, всю свою червоно-багряну любов. Півень оживав, гордо здіймаючи крила і витягуючи голову, яскрів на всю кімнату, і здавалося, що от-от зараз злетить, запіє. На щастя, на здоров'я, на вік довгий і на Христове Воскресіння.

Й Пречиста, здається, на мить випромінювалася, оживала, виходила зі свого вічного смутку.

...Дівав із газдинею всі радості і нестатки, яких було завжди устократ більше. Жили то упроголодь, то несито. Та постійно, кожного року, знаходилося під Великдень в Оришки трохи фарби, і півень феніксом зроджувався, молодів на стіні. Тільки вона усе в'яла, старіла,

І БУВ СВІТЛАНКО...

ви, серед пишних руж, що цвіли по боках барвистого килима.

Мисник із глиняними мисками і полумисками, коновка води на лаві, чистенька ряднина на змазаній глиною долівці — такий масток...

Оце й усе, що пам'ятав він і ніс крізь усе своє життя.

Та ще скриною із веселками-семибарвицями, засвіченими на сорочках та рукавах. У ній лише на одну сорочку, вишиту чорними нитками смутку, стало менше недавно.

Преставилася баба Оришка після многотрудного і, як вона вважала, многорішного життя. Після земного шляху, встеленого більше терням, ніж спорішами та чебрецями, заквітчаного зморшками та мозолями...

Полетіла у вирій далекий, звідки ніхто й не вертався ніколи і вісточки не прислав. Та залишила по собі слід — червонолукавого півня на стіні, над припідком, у маєві чудернацьких квітів...

...Спогади душили його своєю минутою привабливістю, бо ж днів тих красних, що були колись, уже не вернути, хоч криком кричи.

Особливо було нестерпно вночі. Червоний півень зіщулювався у себе на комині, втягав голову в полум'я тіла, підбирав під себе іскри пір'я. А жахи, що поселилися віднедавна у кімнаті, стискали йому горло. Він уже не міг навіть світанків будити. Та й для кого? Навіщо?..

Наступали й час від часу хвилини просвітлення...

...Він пам'ятав себе ще від народження, з того самого дня, як молода колись Оришка наносила перші мазки, перші риси його образу. В хаті стояв тоді запах свіжого вапна і ладану. Діялося се, здається, зо сто літ тому, під самий Великдень.

згиналася до землі, немов тільки їй і повідати хотіла про те, що пережила: і про 33-й, і 41-й, і 47-й... Та знову був світланок, і була ніч у вічному своєму колообігу...

...Яскріли й крашанки на столі, вабили око солярними знаками, і гордився півень червоний, що й курячий рід до свята також спричинений. Та, бувало, й часто, червонів від сорому, коли проганяла баба Оришка сусідського западливого півня-джигуна, бурмочучи незлобливо, що доведеться свого «курія» у баняк запроторити. Тож коли баби не було у хаті чи в обійсті, зіскакував зі свого вічного сідала, вилтав через прочинені двері чи квартиру на вулицю, сокочучи до своїх різнокольорових подружок. Гребінь у

МОЖЕ, ЦЕ ЛЮБОВ?..

Ой плакали хати, та ще й руки заламували.

Голубими зіницями своїми спивали небо до самого дна.

Високо затикавши підтички, місили вони навколо себе глину, виповнюючи повітря запахом свіжого кінського кім'яка.

Танцювали свій останній танок... Дивувалися люди з Ганни: — І навіщо ви свою хату, як молоду, прибираєте?..

А вона ніби й не чула. Білим, аж зір сліпить, вапном, шила для оселі нову сорочку.

Бузьки, що звикли до старої, злежаної на даху і побитої снігами та зливами соломи, даремно краляли тишу гортаним плачем...

Кожну грудочку розминала пальцями. Вапно в'їдалось у шкіру, залишаючи

на пелюстках рук червоні басамани. А десь із глибини душі стогоном виринала якась далека, почута колись із-під «капелюха» радіо на стовпі мелодія:

Ти скажи-промов

Нижніми словами:

Може, це любов

Ходить поміж нами...

Сльози горошинами котилися по обличчю, губилися у шепоті спорішів та чебреців.

Старезна груша біля хати похилилася під вагою дозрілих плодів, що медом скапували у чорний, порепаний ґрунт. А мальви здивовано піднімали голови до сонця, обступивши протоптану босими ногами стежку...

Усе живе раділо.

...Обійшла ще раз кругом хати, затираючи сліди від цвіток, а відтак узлялася пестити глину. Змастила призьбу для

початку, а потім — усю долівку в хаті. Уже тільки після цього заспівали червоні півні понад піччю.

Відчинила стару скриню, поточену часом і шашаллю.

Війнуло молодістю і весільними рушниками.

Та запах нафталину раптово обірвав пісню, яка все ще звучала в душі.

...*Може, це любов*

Ходить поміж нами...

Як хвора, видибала з хати, навіть не зачепивши кіттик заціпки. Навіщо? І раніше ніколи ні від кого хату не замикала.

Тож і нічого з собою не взяла, під гору йдучи...

Усе залишилося ТАМ...

... СЕЛО ПОГЛИНАЛО ШТУЧНЕ МОРЕ...

нього тоді палав, як розбурханий вулкан.

...А то тільки-но сонце ще думає запускати чи ні свою першу стрілу кризь шибку, як півень витягувався на довгих ногах по стіні, здіймав голову догори і натхненно виводив своє незмінне «ку-ку-рі-ку-у-у...». І сон, який усе рідше навідувався довгими ночами до Оришки, стрімголов тїкав кудись під припічок, лише блимав звідти очима чорного kota.

Обв'язувала вовняною хусткою простуджений попереk, виходила у двір, де ще не встигали поховатися полохливі зірничі. Скрипіла корба у криниці, спорідні спивали холодну росу, десь гавкав собака... Починався новий день.

Вічно щось порала у городі, де й бадилки якоїсь зайвої не було. То загляне в хату, спинить погляд на півневі, щось згадає, сльозу пустить, змахне непрохану та й далі пореє. Сумувала вічним сумом Пречиста у закутку. Знічувався й півень на стіні, та ненадовго. Сонце витравало у його багряноту пір'ї, і життя знову здавалося йому прекрасним.

... Гай-гай, добре, як є кому що присмне згадати, та недобре самому віку доживати. Відчувала Оришка, що недовго ще рясту топтати. Тож оживав півень на стіні, зроджувався востаннє.

Знову був запах свіжого вапна і лада-ну, і був світанок, і була ніч. Та звідкись накочувалася ще й туск, усвідомлення близької самотності...

...Стало зовсім нестерпно. Ще не встигли розійтися старенькі жіночки, що посходились із кутка на сороковини, як почуття безвиході заволоділо ущерть зблідлого півня. Сяк-так пережив оцей день. Сонце вже не зігривало його, як раніше. А чорна ніч із лапатими жахами насувалась у хату. Здавалось, якісь чорні, волохаті, невидимі руки тискали йому горло. Силкуючись вирватися, спробував закричати: «Рятуйте!!!». Та де там...

Уже й не пам'ятає, як згодом знайшов у собі сили звільнитися з обіймів ночі, відклеївся від стіни, прожогом кинувся у сні. Звідти злетів на горище, в одному кутку якого мерехтіли, сиплячись долу, зірки. Вискочив на солом'яну кривлю і моторошно закукурікав, освітивши багряною загравою весь куток...

...Наїхали пожежники з міста, схиляли півня. Посадили непокірного у клітку і повезли в невідомому напрямку.

Поселили на одному із поверхів місцевого міського музею. До землі низько, до села неблизько. Сонце й не загляне, бо ховається за дев'ятиповерховим «хмародером».

Став байдужо-спокійним, як приречений до страти. Вже й колишня самотина раєм видавалася. Утраченим раєм. Та коли далеко в передмісті лунало «ку-ку-рі-ку-у-у...» його далекого багрянородного побратима, розпрямляв зблідле пір'я, намагаючись і собі привітати день новий. Та тільки хрип виривався з його натружених грудей...

... І БУЛА НІЧ...

Хто ти єси, подорожній?

Чим завинив перед світом оцим, що несеш самотно в мозолястих руках свічу життя свого? Прикриваєш її долонею від лихого ока, а того й усвідомити не можеш, що варто лише одного власного, необережного подиху, щоби вона тобі згасла...

Блимає, ой блимає, та ще й кіптить, воскована, пускаючи павутинки до самого неба, немов надіється зв'язати земне життя зі сподіваним раєм...

Ступаєш по рухливому піску, по снігу ступаєш, а Вітер Часу замітає сліди твої. І ким постанеш -- а чи й постанеш ти? -- для потомків своїх. Лови вітра в полі, хапай за гриву його, -- ой, не спіймаєш. Обвіває нас часом зусбіч, тече кризь пальці...

Як ось оця Нічлава, що витікає з моєї пам'яті. Де і коли взяла свій початок -- чи ж звідася? Для мене існує вічність, але чи й довіку перебує з мною?..

Скільки слів -- затертих і свіжих, далеких і близьких -- ступали по берегах її, і тільки озиваються тепер мелодійними дзвіночками їхні заблукані голоси... Десятки, сотні, тисячі голосів...

Таємничі твої вербокони, Нічлаво! Схилилося над руслом ріки, опускаю руки в холодну, аж крижану воду, й ураз відчуваю, як тернуть пальці, тіло терпне, а з ними -- і душа...

-- Що ви тут робите, вуйно? -- лише

МІТКА НА КАМЕНІ

тепер помітив, як неподалік з'явилась якась наче й знайома жінка. А може, й дійсно -- з'ява?..

Стоїть біля каменя, по коліна у студеної воді, а поруч, на березі, мідниця із шматтям, коромисло, відра, прач...

Напружую пам'ять і змахую скупку, неждану сльозу...

Так це ж Марія з Яру прийшла погомоніти зі мною, -- осінило мене раптово...

-- Таки упізнав мене, синку, -- перехоплює мою думку. -- Довгенько блукав ти світами...

Викручує білизну, бо лише за роботою й поговорити мож... А що я їй скажу? Що блудом пішов змалку? Говорить уже ви за мене, вуйно...

-- А що розказувати, дитино? Ви більше видите між людей. А що я?.. Жила-м отут, соколику, і сто, і двісті, і тисячу років тому, і, дай Боже, ще б стільки... Та й до Нічлави з Яру рукою подати. То вам усе світу у вікні мало... -- Замислюється на мить. Ворушить блідими, вицвілими вустами, прозоріє проти сонця. Пасма сріблястої сивини спадають на білосніжну ляну вишиту сорочку. Чорним по білому... Чорним по білому... Ловить мій погляд.

-- Як і зараз пам'ятаю, що і в бабки твоєї, Дмитрихи, царство ім небесне, така на смерть у скрині схована була... Як молоді вони у труні лежали, хоча й ряст вісімдесят літ топтали... А дзвони у селі й не дзвонили, бо язики їм повиривали, розумники... Спортзал у церкві захотіли... -- заглядає мені у вічі, у саме серце.

Що мовити можу? Чим гріх чужий спокуту? Не мовчіть хоч ви, вуйно Маріє, розкажіть за мене. Ви ж найближче від Нічлави живете, над самим її потоком, до серця землі поближче. Вічно живете, поки ми минаємо...

-- Бо-м дідька під пахою викоськала, дитинко, та й-го приручила. Він мені і помічник, і порадник. Думаєш, легко самій у хаті вік коротати. Бо скільки раз мого Михаська вбито, і турками, і татарами, і тевтонами, й езуїтами -- чужими й своїми -- розпинано... А діти -- вудудами по світах розлетілися, все по чужих годівницях... От і прив'язую його до канали за ратички, а він мені і муркоче, як котик.

І в мамі твоєї, Ольги, напевне, такий же кущий, на прив'язі. Не посадиш же його під образами, -- посміхається. -- Усі ми, жінки, мусимо такого мати, щоби було із ким довгими ночами гомоніти. І в Юстинки є, і в Парасульки, і в Вероньки Калчихи, і в, царство їй небесне, Доцьки Вурвулихи був... Уздовж вулиці всі чоловіки у «вишеньки» переселилися... А ви все по містах більше. А ми тут, од Нічлави за крок... Течемо... А чого-с, синку, до свого тата та й на похорон не прийхав?.. Чи вже тоті літаки ваші не встигають час перехопити?..

-- В Якутії, вуйно, був, золото шукав, -- спізнився... Геолог я...

-- Отак ви все життя щось шукаєте, місця собі не знаходите, як той Агасфер -- Вічний Жид... Чи ж хліб домашній глевкіший?.. Одні ми встигаємо -- і всю роботу переробити, і посивіти, і вас, нерозумних, чекати... Григорій, тато твій, теж усюди устигав, і все умів зробити. І світло загадити таким, як ми, вдовам, і таборик змайструвати, і дерево посадити... От тільки прожити довго не зумів...

-- Садив і я, вуйно, всюди, та й корені всохли...

-- Гай-гай, перекотиполем... А Нічлаву вже убрід перейти можна, вода -- по кісточки... Який хосен із вас, коли ріки висихають...

-- Простіть мені, вуйно, -- наче молитву прошептав, та чи почула... Бо вже лише під горою побачив її з коромислом на плечах. Від призахдного сонця золотистий німб раптом засяяв над головою жінки. Вітер ворухив сивинами, розвіюючи їх урізнібч... Так і пішла... За течією...

-- Куди ви?! -- кричу наздогін.

-- Ди-во!.. Ди-во!.. -- відліснула батогом, ніби насміхаючись, луна, наполохавши небо. Бо раптом по ньому промчалася вогненна колісниця, метнувши у камінь, де стояла жінка, блискавкою, ставлячи там свою мітку... Навік.

-- Бозя калачики везе, -- почув я знайомий голос Марії з Яру, але не побачив уже нікого. Почалася злива...

А на ранок НІЧЛАВА вийшла з берегів.

НОВИЙ ДЕНЬ

Заблукане лошатко ссе зелене вим'я Землі.

Незграбний кароокій клубочок із буйною гривовою -- воронове крило -- тягнеться до неї вологими губами, форкає пустотливо.

Осипаються перламутрові росинки-сльози на розімлілий од сну ґрунт, переливаються срібними дзвіночками і гаснуть, загублені в травах.

Земля дихає важко, наче породілля. Окраєць ночі, як окраєць житнього хліба, втамував лише на мить її спрагу спочинку і втому шоденну.

Парує, стигнучи, парне молоко світланку.

Золота монета Місяця тоне в ньому і, хапаючись за обірваний край Ночі, ще намагається вигулькнути на поверхню...

...Два жолуді у новеньких капелюхах щойно покинули батька -- могутнього неділя, попрощавшись із ним перед польотом у незвідані світи; бути і синам їхнім міцними, здоровими. Дай їм сили, Земле-матінко...

Шорсткі губи лошатка цілують траву, а вона грайливо лоскоче йому ніздрі. Тваринка пригинає окремі стебла додолу, обсмикуює їх: «Не руш, бо мамі скажу!»

Силкується зіпнутися на задні, щоби побачити червону тарелю Сонця, яка отот скотиться із небозводу і розсиплеться на безліч золотих друзок. Та незміцнілі ніжки м'яко провалюються у плюшеву латку моху.

Перші ханські стріли запускає Ярило у гладінь теж паруючого неподалік озера, що забурунілося-запротестувало і собі, натягуючи розкішну ковдру з очерету на самі очі: «Не буди так рано, дай поспати...»

Потяглося, сплеснуло в долоні. Перелякано порозплющували сонні очіці лілеї, та й знову примружилися, хитаючись.

«Спати... Спати...» -- стогоном запротестувала тиша.

У царстві ожини щось зашелестіло, і тваринка здригнулася, нашоорила вуха, прислухаючись до голосу самого господаря сонного пралісу -- Оха. Підійшла обережно, обнюхала кущ, залишаючи на устах криваво-фіолетову пляму... «Гарна ти, ягідко, та не для мене лакімство».

Зверхньо заковпало губу і поскакало далі. Скубінуло ще на скаку травички, аж зелена її кров потекла, пінячись.

Десь стрепенув крилами сич, ховаючись у дулі.

«Спати! Спати!» -- і собі гукнув.

Тарілка вогняна котилась усе ближче і ближче до Землі, лякаючи четвероного маля. Воно забігло у прихисток неділя, футболачи на бігу жолуді поділи від батька й один від одного, а тарелю вже прокотилася десь збоку, обіймаючи ласкавими променями весь світ. «Неодмінно відстану, вищипну за вуха!». Промінь ковзнув по лискучному тілу лошатка.

-- І-го-го-го-го... -- раптом заголосила

стрижено луна, і гвалтовано розбуджена тиша кинулася навтьокі.

Засміялось із неї лисове птаство. «Фіть-фіть...» -- ніби батіжком підстобнуло її. Лошатко, оминувши ожинник, поспішило назустріч ньеньці.

Вона вже мирно пошипувала травичку, забачивши свого пустуна-первістка.

Шорсткий од ніжності цілунок і ласкаве яблуко ока, в якому відзеркалились весь навколишній добрий, зеленоокій світ, заспокоїли малого. Він зрозумів, що ньенька не гнівається, пробачила непослух.

Примружившись і витягнувши шию, лошатко знайшло життєдайне джерело і відчуло теплий струмінь молока у горлі. Мама тим часом шепотіла щось розімлілій зі сну Землі. Напевне, теж дякувала за спочинок і ділилася з нею своєю затасною радістю.

Раз-по-раз зачудовано оглядалася на свого гривастика.

У сльозі радості бриніли яскраві іскорки сонця.

Сонце ж іще раз грайливо насварило кулачком малого, але лошатко вже не побачило цього, бо попливало у блакитні світи, гоїдаючись на теплих хвилях сну і материнської ласки.

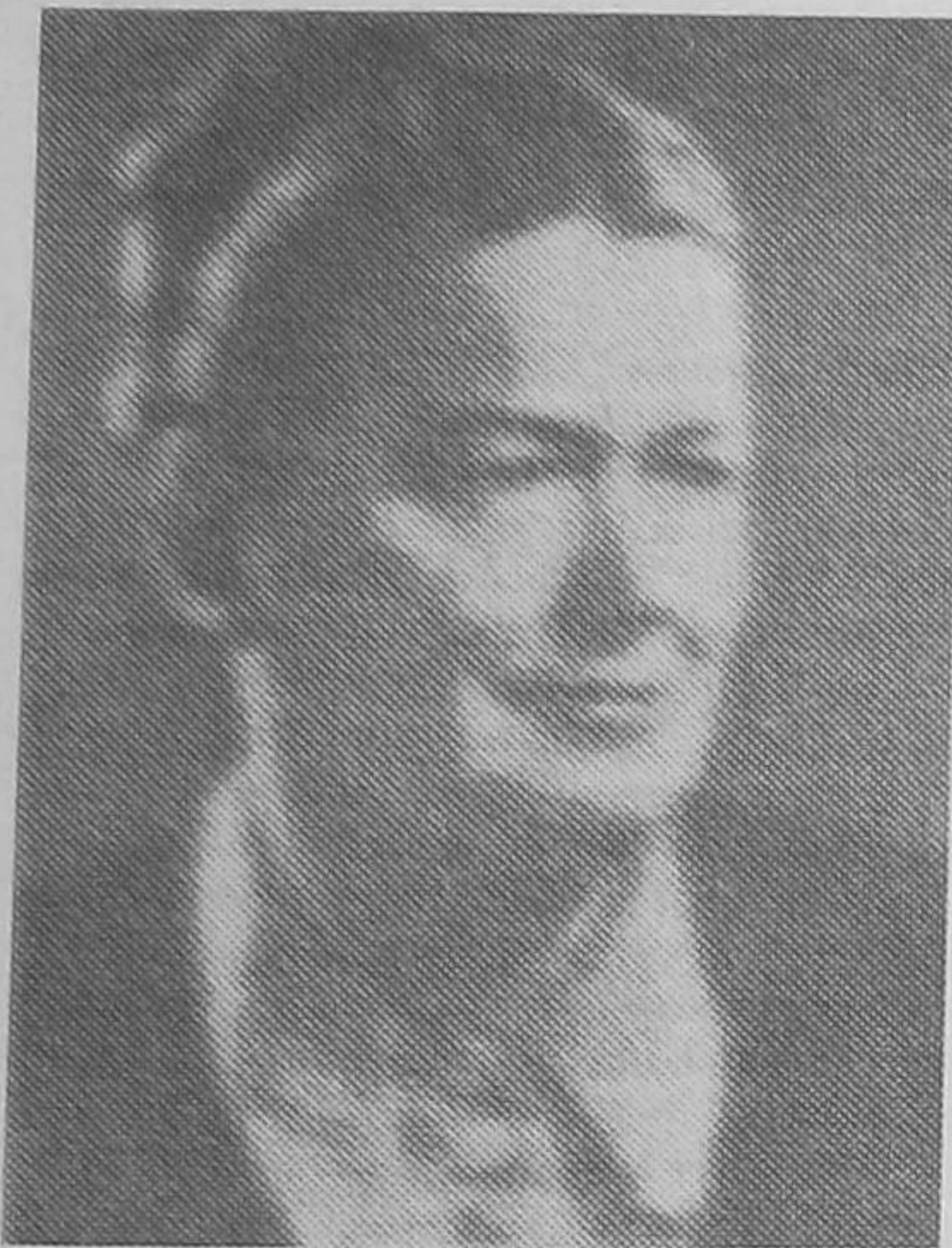
Жолуді притиснулися до Землі, й тіла їхні наповнилися незбагненою досімлістю. «Матусю...» -- зашепотіли.

Світ прокидався, а ім іще спати й спати у лоні ньеньки і ще довго-довго тпнутися зеленими рученятами-паростками назустріч своєму новому дневі.

Володимир GERMAN

Ілюстрації автора

Мабуть, згадка про це поклатла на його губи тинь усмішки, бо той, хто ревню трудився за кермом новенької машини, Володимир Пишник, дзенькнув коротким радісним сміхом... іхало троє таких пишників, із спільного віку котрих годі було набрати років, потрібних для того, що дав Бог людині. Сімдесят. Дотепер, ідучи по днях, вони ділили танці та іподром, сади й ліс, радість од того, що бували поруч. І раптом один з них утратив у халепу! У біду! якщо з цілого його ества наче віхтем зітерли золотистий одсвіт, пилок утіхи від життя перемог, -- на той час у нього вже було п'ять книг. І ось арешт, і кілька днів в узилищі попереднього слідства, того що у Львові на Мира. І... дорога стелилася, той, хто був за кермом, одвів очі від дороги й поглянув, мовлячи при цьому: «Грицю, я не впізнаю тебе!». І зайшовся щирим, молодим сміхом. Мовляв, чого не буває в

лизати серце того, кого везли во спасіння на Дору. Десять років тому він опублікував роман, в якому були надруковані чотири рядки цієї пісні. Слова то він знав, а ось чути -- не чув ніколи. Коли ж його запросили на іменини в студентський гуртожиток, скориставшись з того, що за столом не один і не два голосисті, попросив заспівати «Червону калину»... пісня спалахнула гучним вогнем, який, з усього виходило, вихором пронісся з Майорівки аж по вулицю Дзержинського, де було львівське КДБ. Під'їхали до моста через Дністер. Щоб загасити пекоту, вказав кудись по берегу: «Там горів прив'язаний Тарас Бульба!» Ото вже справді, із вогню та в полум'я! Машини якось раптово стихли біг. Оглянувся... попереду двоє у формі міліції. Просто нечутно підпливли до них. Той, котрий був із жезлом, заглянув у машину й сказав: «Міст потребує

кий прозаїк. Петро Козланюк. Володимир Гжицький. Інші... вирішивши, що може ввірити свою судьбу тільки Ірині Вільде, подзвонив. Попросив дозволити прийти. Один раз прийшовши, ходив і ходив. А це значило, що відома письменниця читала й читала. Навчала його не тільки мови, не лишень майстерності. «Грицю, ти думаєш, що ми тут, у 33-му не знали, що діялося там у вас? Не чути про голод?» І ось уже на сторінках його роману акторська трупа ізидить по селах, даючи виставу... «Останнє жито забираєш, цареві своєму чи кому? Скажи, ну що ми їсти маєм із діточками всю зиму?!» В слухну годину Ірина Вільде поклікала до себе Олександра Івановича Белова, колишнього директора видавництва «Каменяр». В потрібну мить написала рекомендацію на вступ до Спілки письменників. Прийняли. Поставивши проти його літературного імені -- Львів. Доброді повезли до Києва протест. Мовляв, ми його не рекомендували... Тодішній керівник СП Олесь Гончар наказав подати йому справу. І відповів: «Так що, Ірина Вільде -- не Львів?». І перейшов до наступного діла.

ТАЙНА ВЕЧЕРЯ

Попідвіконню майнула тинь. За мить ставав на порозі друг... потрібно було виходити. Вийшов. Стояв вишневий легковик. Новенькі «Жигулі», а не білий «Москвич» друга. За кермом сидів його двоюрідний брат на прізвище Пишник. Обидві праві дверці, розчахнуті навстіж, чекали, поки обсядуть машину. Сів на передне сидіння. Коло водія. Іще морочився з причепним ременем, як грюкнула задня дверця й машина рушила.

Ірина Вільде виявилася на дачі, потрібно було скочити на гору Дора, що під Яремчим. Потрібно було перетнути не лишень Львів і Львівську область, а майже цілу Івано-Франківську. Підписка про невізд, яку в нього взяли, давала право його гонителям знову запроторити у в'язницю. Якийсь час у машині панувала сторожка напружена тиша. І ще зважували, чи варт було ризикувати... новенька машина лобом націлилася на Галич -- Івано-Франківськ, коротшу дорогу. І невпинно поглинала, поглинала дорогу. Поволі стихився, одпав Львів. Попереду був безмежний простір, жаданий, мов воля після тюрми. Попереду стелилася дорога у вічне щастя, щастя, яке йому подарувала Ірина Вільде, запитавши якось-то: «Грицю, ти думаєш по руську? Ні? А ну скажи, як буде... ну, маленька річечка, пульсуюче джерельце, не джерело, а те, що з-від нього?». Що він не називав, не годилося. Врешті відома письменниця покивала головою, перш ніж сказати: «Ти не був у Карпатах! Ти не знаєш, бо ще не... Т і ч о к ! Ідь. Поглянь. І потім інакше не скажеш!» Вільде подарувала йому Карпати.

житті. Зближалася розвилка, з асфальту на Вінницю праворуч, у бік гір одходила дорога на Галич. «Ти краще дивись уперед. Бо часом проскочиш».

Скинувши швидкість, збуджений радісний шоферисток перевів машину на інший напрямок. Вирівнявши біг, перепитав: «А що, бувало й таке?» і оглянувся на брата, котрий розвалився на задньому сидінні, щоб і не бачити, як Пишник водить... він добре знав, скільки доріг покрили друзі спершу на мотоциклі, згодом на білому «Москвичі». «Бувало. Справді... але не з ним!» (Сестри попросили завезти їх у Яремче. На автостанції сіли в таксі з івано-франківськими номерами. Виїхавши зі Львова, ліниво перемовлялися з сестрами. Хоч і сидів поруч із шофером, молодим хлопцем, рідко звертався до нього. Аж поки... дорога на Івано-Франківськ зосталася позаду? Глянув -- шофер заснув. Тихо тихо підвів руку. Стиснув плече. «Що?!», скинувшись, хитнув кермом. Машиною злегка хилитнуло. Прокинувшись остаточно, все зрозумів. Пригальмувавши, дав задній хід. Перевів машину куди потрібно. Небезпека минулася, але не зовсім. Через кілька хвилин мовив: «Зупинись!». «Волга» зійшла з асфальту, загриміла придорожною галькою. І стала. Шофер змовівся: «Дай мені поспати десять хвилин!» і, помітивши згоду, вибіг і рухнув у траву. Сон зрізав його ту ж мить.)

-- Зупинись! -- прогрімівши об гальку, «Жигулі» стали. Він вийшов, по коліно забрів у траву, не одійшов до дерев, а чомусь став. Якийсь час постояв... десь подалік сестри збирали весняні польові квіти. Знесилений таксист з кожним подихом, з миттю глибокого сну наливався снагою. І не минуло й години, як усі повернулися в машину й щасливо сягнули Яремча.

-- Справді... Справді... -- Так і не ставши до вітру, він повернувся в машину. До нього повернулось відчуття великої удачності, яка траплялася йому не раз і не два.

-- Все гаразд? Уперед, братку? -- І тут, натиснувши на газ, заспівав пісню.

А ми туо червону калину...

Нехотячи, поклав багаття й роздмухав велике полум'я, яке одразу почало

ремонту. Обережно!!-- і змахнув палицею, пропускаючи уперед.

Підійшли до Івано-Франківська й без пригод виїхали з нього. За годину, під'їхавши до Яремча, почали напитувати Дору. Сутінки вийшли наперед і спершу проскочили потрібний дім на горі.

-- Тічок! -- раптом скрикнув він. -- Так ось ти який... -- Зрадувався, наче вже бачив ту, до котрої, попрі усе, їхав.

Вдивляючись у заднє скло, шофер погнав машину назад, туди, де була хвртка. Справді. Од хвртки стежечка повз яблуні, що лопилися від плодів, до великого дерев'яного будинку на горі. В одному вікні горіло світло. Вони іще сумнівалися, тут -- не тут, коли підійшла гудулка з відром: або збирала падалиці, або ж підірвала будівлю... «Так, так!» -- і повела рукою у бік світла у вікні.

Він іще тільки ступив на землю, як друг пересів на передне сидіння й грюкнув дверцею. «Ми скоро. Ми тільки до пана... у крамницю!». Пишники чкурнули на Яремче. Йому ж годилося починати долати стежину по Дорі. Давно колись, відчувши, що самотужки не зможе подолати опору видавців, почав ретельно зважувати, до кого з письменників йому звернутися. Іще жив Михайло Яцків, знаменитий європейсь-

Ось до кого він увиходить. Ірина Вільде вдвляється. Він дуже схуд. В душі у нього іще менше спокою, аніж звично... «Що сталося?». Вислухавши, перепитала, що інкримінують -- політичне? Ні? Усміхнулася... Знизу чути було, надходять голоси молодих людей. Чоловіків. Жінок.

-- Моя невістка з Тернополя! -- Скаже Ірина Дмитрівна.

-- І мої брати. Лемки.

Ірина Вільде, згадавши про те, що вона господиня, відсахнется, щоб розпорядитися про вечерю. На кухні у три руки чистили картоплю, огірки та цибулю. Вона повернулася. Підсіла... «Як... т а м?» -- «Я не раз дивився з-за ґрат на людські вікна. Ви уявляєте, як людям постійно дивитися на тюрму?!» Вона довго дивилася на нього, сльоза заливала очі. Щоб повернути зір, вона здійняла окуляри, мовивши при цьому: «Вони не бачать нічого!». Узвись зошита і ручку, почала укладати своє «Во спасіння».

За пізньою вечерею наче і не говорили нічого такого, але для нього то і був верховний суд. На зворотній дорозі брати часто мінялися. Підвозили до Львова якусь молодичку... Пишники радісно сокотали, а він спав, спав за усі ті дні. І прокинувся тільки тоді, коли його розбудив друг: машина стояла під вікнами.

Григорій КОЛІСНИК

ЩИРО ВДЯЧНІ

Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка висловлює щире подяку Координаційному Комітетові Допомоги Україні (США) за ту безкорисливу допомогу, яку Комітет постійно надає не лише «Просвіті», але й Україні в цілому.

За фінансової підтримки цієї організації вже проведено в Україні курси українського ділового мовлення у 25 групах державних організацій, зокрема таких, як:

— Кабінет Міністрів, Верховний Суд, Верховна Рада, Генеральна прокуратура; — Міністерства: економіки, фінансів, зовнішніх зв'язків і торгівлі, транспорту тощо.

Проведення таких курсів стало можливим лише за рахунок того, що 75 відсотків вартості навчання оплачено ККДУ.

Нещодавно Центральне правління «Просвіти» отримало ксерокопіювальну машину, що дало можливість нам нормально працювати, друкувати наші листи та звернення великим накладом і розповсюджувати по всій Україні.

Наявність розмножувальної техніки сприяє оперативному інформуванню осередків і зміцнює організаційну структуру «Просвіти».

Сучасна техніка значно допомагає просвітницькій роботі з метою об'єднання наших зусиль у відстоюванні ідей незалежності, українства та демократії.

✦
Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка висловлює глибоке співчуття членові Центрального правління **Іванові Пилиповичу ЮЩУКУ** з приводу тяжкої втрати -- смерті дружини **Ольги Михайлівни**

«Слово Просвіти»
Засновник - Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Регістраційне свідоцтво № 1007
від 16.03.1993 р.

Шеф-редактор Павло Мовчан
Відповідальний редактор Любов Голота
Редколегія: Ярема Голян,
Анатолій Журавський,
Анатолій Погрібний,
Олександр Пономарів, Іван Ющук

Адреса "Слова Просвіти": 252001, Київ-1, завулок Музейний, 8,
Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Тараса Шевченка,
тел.228-01-30; E-mail: SLOVO @ PROSVITA. intercom. KIEV.UA
Індекс 30617 Зам. № 0331207 Наклад 3000
Видруковано з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»